

HORTOBÁGYI PÁSZTOR- ÉS BETYÁR-NÓTÁK

DALLAMOKKAL

GYÜJTÖTTE ÉS MAGYARÁZATTAL ELLÁTTA

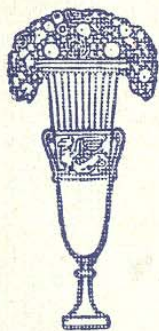
Dr. ECSEDI ISTVÁN

TUD. EGYET. M. TANÁR.

A DALLAMOKAT LEJEGYEZTE ÉS MAGYARÁZTA

BODNÁR LAJOS

ZENETANÁR.

DEBRECEN, 1927.

KAPHATÓ A „MÉLIUSZ” KÖNYVKERESKEDÉSSEN DEBRECENBEN.

Wagrpágt

Antonio Wiedmar una
olan hit konzuli
sajti aklache

Debr 927 17/20

mieg lihtelellet
L'Guedis

ELŐSZÓ

A magyar népdalok újabb kötetét kapja az olvasó a hortobágyi népdalokban.

Már 1914-ben elhatároztam, hogy a hortobágyi népdalokat összegyűjtöm és kiadom. A közbejött nagy világégés és az ezt követő zavarok meggátolták e szándékomban. Hosszú pihenés után végre hozzáfogtam a gyűjtéshez.

Mindenfelől nagy érdeklődés kísérte munkámat s midőn 1926. január 19-én a debreceni Tisza István Tudományos Társaság felolvasó ülésén szemelvényeket mutattam be belőle, óriási embertömeg nem remélt nagy érdeklődéssel hallgatta végig. Ezután több helyen mutattam be nagy sikerrel gyűjteményem javát.

Ez a nagy érdeklődés bátorít arra, hogy a nótákat válogatva a magyar közönség elé bocsássam. A gyűjteményben nemcsak szöveget adunk, hanem fonográf felvétel után készült pontos dallamokat is.

Már a gyűjtésben segítségemre volt Bodnár Lajos zenetanár, a nótákat pedig fonográfhengerről tiszteletreméltó buzgalommal, nagy munkával kottára jegyezte és magyarázattal látta el.

A nótagyűjtemény anyagi erő hiányában pár évig kiadatlan hevert. Végre hozzájuthatok, hogy nyomtatásban megjelenhet. Kiadom, mert ezáltal vélek nagy szolgálatot tenni nemzeti kultúránknak, hogy ezt az eddig nem ismert, becses nótagyűjteményt a magyar közönség kezébe adom.

Mind a ketten hálás köszönetet mondunk Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egy-

házkerület könyvnyomda vállalata igazgatójának, aki dalgyűjteményünk kiadásának ügyét igazi magyar megértéssel karolta fel; a nyomda-vállalatnak azért, hogy a kótaszedés felette nehéz munkáját olyan szépen megoldotta és a nótagyűjtemény kiadásánál felmerült minden kívánságunknak eleget tett.

Fáradtságunk fejében óhajtanánk, hogy most, midőn e nótagyűjtemény útjára indul, a magyar pásztor- és földműves nép a vásári kevés értékű nóták helyett újra megtanulná e nótákat és fenntartaná még késő századokig.

Debrecen, 1927. húsvét ünnepén.

Dr. Ecsedi István

BEVEZETÉS

Hortobágy-puszta fogalma

Hortobágy-puszta sem földrajzilag, sem politikailag nem határolt terület. Nevét a Tisza egyik keleti fagyúhajtásától, a Hortobágy folyótól vette. Debrecen határára esik ebből 50.000 k. hold.

Hortobágynak nevezi a nép mindazokat a pusztai területeket, melyek a Hortobágy-folyó két partján esnek és legeltetési célra szolgálnak. Ebből az következik, hogy nemcsak Debrecen városának van Hortobágy pusztája, hanem a Hortobágy felső folyásánál Hajduböszörménynek, Balmazújvárosnak, a debreceni határtól délre Nádudvarnak, Kunmadarasnak, Karcagnak, Püspökladánynak is.

Az ősi soron legeltető népeknek nem is fontos terület. Ők a folyókhoz ragaszkodnak, ehhez irányítják egész életüket. A nomád pásztorkodás mesterszavai közül ez a fogalom maradt meg az állattenyésztők gondolkodásában legtovább.

Így a debreceni öreg gazdák és öreg parasztok ma sem azt mondják, hogy a jószágot a Hortobágyra hajtják ki, hanem a Hortobágyho és a Hortobágytúl hajtják haza. Nyilvánvaló, hogy az egész jelentéktelen folyót értik. A régi oklevelek szintén így használják.¹ Így az etnografus területe nagyon megbővül és a Hortobágy-folyóra támaszkodik.

¹ Ecsedi István dr.: A Hortobágy-puszta és élete. Debrecen, 1914. 5. 1

Másfelől a hortobágyi pásztorok sem egységes karaktert képeznek. Alapjában ősidők óta, a mai napig mind magyarok. Túlnyomó nagy részük nem debreceni, hanem a pusztát környező falvakból: Balmazújváros, Tiszacsege, Tiszafüred, Nagyiván, Nádudvarról való születésűek. És ha a számadó idők folytán beköltözik is Debrecenbe, a bojtárok falusiak. A gyűjtő tehát nem elégedhetik meg a pusztán való gyűjtéssel, hanem be kell menni a környező falvakba is és ott is keresni a pásztornótákat. Így tettem én is.

A hortobágyi pásztorkodás a legrégebb.

Bátran állítható, hogy a hortobágyi pásztorkodás a Magyar-Alföldön a legrégebb és a legősibb. Szórványos feljegyzések azt mutatják, hogy a Hortobágy vidéken már a mohácsi vész előtt, fejlett állattenyésztés volt. A török hódoltság visszavetette az állattenyésztést. A Hortobágy melléke a hadak útja volt s pusztulás, vér és nyomor járt a hadak nyomában. Az 1954. évi tatár invázió elpusztította az összes virágzó községeket a Hortobágy-folyó mentén.²

A pusztá területet a XVII. Század folyamán Debrecen város zálogba vette az elmenekült földesúrtól vagy töröktől.

Debrecen város közönsége ezt a nagy, de a várostól (35 km.) területet eleitől fogva állattenyésztési célra használta. Előbb bérbe adta a hajdúszoboszlói, füredi és csegei kupeceknek, később, a török hatalom bukása után, saját polgárainak jószágát verette ki a „Hortobágy mellé”³

A török kiverését követő általános bizonytalanság idején a debreceniek nem szívesen verték ki jószágukat a Hortobágy ingyenes legelőjére. Így

² Ecsedi István dr.: Elpusztult falvak Debrecen határában. Föld és ember. 1925.

³ Ecsedi István dr.: A hortobágyi szilajpásztorkodás kialakulása. Debreceni Képes Kalendárium 1927.

a városi tanácsnak több ízben keményen rá kellett parancsolni a gazdákra, hogy a sok kárt tevő disznókat és juhokat a „Hortobágy mellé” hajtsák ki.⁴

A szatmári békét követő élet- és vagyonbiztonság már tömegesen csalta ki a gazdák jószágát. Ezáltal Debrecen két nagy legelő lett. A Hortobágy-pusztán folyt a szilaj pásztorkodás. A jószág a kút és fedőtető nélkül van. Szilaj, mert nem kötik meg, tisztán szaporulatával szolgál. Ide a heverő jószágot hajtják. Ez volt a külső legelő.

A város közvetlen határában van a belső legelő. Ide naponként ki- és bejárt a jószág. Ezek kezes jószágok voltak, munkájukért, tejükért, húrukért stb. tartják.

A Hortobágyon elszórtan legelésző jószágcsoporthoz már 1708 körül egyesítették.⁵ A lovagból ménest, a marhákból gulyákat egyesítettek. Ettől kezdve a ménespásztort csikósnak, a marhapásztort gulyásnak nevezik. A század közepén jószágolvasást tartottak⁶ s 1794-ben elkészült az első legeltetési szabályzat.⁷

A XIX. Század fordulóján volt a legfejlettebb a hortobágyi pásztorkodás. Ez időben legelt kint a legtöbb jószág a legintenzívebb pásztorelet volt. Egész pásztordinasziák keletkeztek. Ezek közül nem egy, húséges szolgálata jutalmául, az okleveles polgárok közé vétetett fel. Ezen a szép életen nagy csorbát ütött a Bach-korszak és az ezután következő haladó állattenyésztés.

Ezek a tények azt bizonyítják, hogy a Hortobágy-pusztán ősi alapokon nyugvó, századokon keresztül fejlődő ősi pásztorelet volt. Ez a pásztor-

⁴ Debrecen sz. kir. Város jegyzőkönyve. 1694-112., 1697-60, 1695-272, 1.

⁵ U.o. 1708-502.

⁶ U.o. 1756. A kiküldöttek 1302 lovat, 8477 marhát, 10.469 juhot és 1063 darab sertést találtak.

⁷ U.o. 1794-64, 1. ; 1795-946. 1

élet mélyen leterjedt a Tiszántúlon. A hortobágyi pásztorélet volt őstalaja a pásztornótáknak.

A terjedés eszközei kézenfekvők. Adataink vannak arra, hogy a hortobágyi szilaj marhát nagy szárazság vagy kemény tél idején lehajtották a Sárrétbe. Itt béreltek neki nyári, nem ritkán téli legelőt.

Debrecen város a régi állatkereskedelem gócpontja volt. Mikor Zsigmond király 1405-ben vásártartási jogot adott a városnak, elsősorban a nagymennyiségű állatértékesítés lebegett a város népe előtt. Debrecen város állatvásárai századokon keresztül világhírűek voltak. A megvett vagy eladásra szánt jószág hajcsára rendszeren pásztor volt. Az ilyen pásztorhajcsár bejárta széles e hazát, a külföldet is járta, végre csak a Hortobágy-pusztán pihent meg. A szellemi érintkezés tehát világosan érthető.

Kisebbségségű, de nem mellőzendő az, hogy a szilaj jószág egy-egy nagy vihar alkalmával elszaladt, a csikósok, a gulyások messze földön bekeresték míg megtalálták. E keresés nem volt sürgős, a pásztor hetekig oda volt, sok helyen megfordult, sok csárdában ivott, mindenütt hallott egy-egy nótát.

Végül nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a pásztor barátja, társa, fajtája a szegénylegény. Ez nem rabló, nem gyilkos, nem rossz ember, mint az újabb irodalom feltüntetett. Virtuosus, hetyke, bátor legény, az egyfajta munkát nem szereti. Ha elhajt egy pár tinót, csikót, csak azért teszi, hogy megfizessen vele a csaplárnak. A régi feljegyzések napiszámosoknak, rideglegénynek, betyárnak nevezik szemben a rablóval, tolvajjal, latorral, lopóval.⁸ A pásztor is ha megunta magát, vagy ha rásikerült valami csíny, nem állott a törvény elé, hanem világgá ment, viszont a bojtárok közt sok volt olyan, aki előbb szegény legény volt, azután békésebb pásztoréletet választotta.⁹ E két fajta lélek rendkívül termé-

⁸ Városi jegyzőkönyv 1792.

⁹ Városi jegyzőkönyv 1796.

kenyítőleg hatott egymásra és igen sok szép bús nótát eredményezett.

Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a Hortobágy melléke az etnografus és folklorista számára ősi lelőhely, melyet először kellett volna átkutatni és azután az Alföld különböző helyein gyűjteni. Sok töredék népdal vagy románc nyert volna itt kiegészítést.

A Hortobágy-pusztá volt az az őshely, ahonnan gyűrűszerűen terjedtek széjjel a nóták. Lehatoltak délfelé a Marosig, észak felé a Felső-Tiszaig, keleten a Közép-hegységig, nyugaton a Tiszán is átkelve, Kecskemétig, ahol új nótakörrel találkoztak.

Ezek után nem lehet feltűnő, hogy a hortobágyi népdalgyűjtemény egy-egy nótája variációban megvan az eddig kiadott népköltési gyűjteményekben. Egy-két pásztortörténet töredéke, sokszor összecserélve több történet strófaival megtalálható a népköltési gyűjteményekben. Én azt bízást hiszem, hogy nem a hortobágyi pásztor vette át a csongrádi, szentesi, szalontai pásztoroktól, hanem megfordítva történt. E közvetítésre a határtalan kóborlás, a debreceni országos vásárok és a Debrecen keresztül vezető kereskedelmi utak nagyon alkalmasak voltak.

A hortobágyi nóták gyűjtése.

Már az 1912-14. évek nyarán a Hortobágy-pusztán folytatott tárgyi néprajzi gyűjtésem alkalmával nagyon meleg érdeklődéssel foglalkoztam a hortobágyi nóták, példabeszédek, szólások gyűjtésével és a Hortobágyról szóló monográfiám második kötetéül szántam e nóták gyűjteményét. Sajnos, a világháború és az utána következő zavaros idők megakadályozták a gyűjtésben. Népdalköltészetünk óriásit veszített e kényszer halasztással.

Az állapotok lehiggadása alkalmával rögtön kimentem a pusztára népdalokat gyűjteni. Gyűjtésemet egészen modern módon végeztem. Nemcsak

szövegeket jegyeztem le, hanem egy kis fonográffal felvettem dallamukat is. Nehezen ment. Az öreg pásztorok nem akartak a fonográf tölcserébe dalolni. Személyes ismeretségem, melyet számomra atyám legeltetési jogai biztosítottak, továbbá állandó köztük tartózkodásom átsegítették ez akadályon. Sőt amikor a fonográffal visszadaloltattam a nótát és hangjukat rögtön hallották a tölcseréből: bizonyos csodálkozó tisztelettel engedelmeskedtek. Hírem messzire elment és a gyűjtésem lehetővé vált.

Dalgyűjtésemben eltértem az eddigi szokástól. Nem vettem igénybe a hatóság beavatkozását, mert ez feszélyezi az egyszerű pásztoembert. Magam jártam kunyhóról kunyhóra, karámtól karámig és így igyekeztem zárkózott lelkükbe férközni. Ők adták az ennivalót, én hozattam a bort. Meghívtuk a szomszédos pásztorokat. Ha volt bor, volt nóta is. Bor mellett megnyílt a pásztor szíve, bizony néha egyfolytában két nap is mulatoztunk.

Bugzón látogattam az útszéli csárdákat is. Itt megkerül a pásztor. Ott ácsorog egy-egy vándor hegedűs is. Itt sem sajnáltam a bort. Jó bor, muzsika mellett sok szép nótát felvettem.

Ilyen bizalmas környezetben nemcsak a nótát jegyzi fel a gyűjtő, nemcsak dallamokat vesz gépre, hanem ha van egy kis érzéke a néplélek iránt, behatol a nóták lelki motívumaiba is és így rendezi, összeállítani tudja a töredékeket nótákká, románcokká, történetekké. Nem esik abba a hibába, hogy több egymástól elütő történet egy-egy versszakait is összeilleszti, sőt magyarázza. Néhány gyűjtemény átnézésénél ezt többször tapasztaltam.

Nehéz munka volt. Sok időt igényelt. Az öreg pásztorok sok régi nótát elfelejtettek. Hangjuk már elkopott, dal- és ritmusérzékük nincs. Megöregedtek, elszoktak a nótától. Ha a fiatalok tudnak még régi nótát, rendesen új, nekik jobban tetsző melódiára dalolják. Szép hangú, jó dalos pásztozt keveset

találtam. Ha talál az olvasó a gyűjteményben olyan nótát, melynek dallamát nem közöljük, onnan van, hogy a dallamot nem tudtuk felvenni, vagy egész modern melódiára énekelték.

Gyűjtésem alkalmával lehetőleg minden nótát felvettem, ami régi és pusztainak látszott. Egy nótát több embertől meghallgattam. Feljegyeztem a variációkat és igyekeztem a folytatását keresni. Sokszor nehézség támadt, mert az első nóta után, hozzá tartalmilag és rithmikailag nem tartozó nótákat énekelték. Ez némely gyűjteményben többször előfordul. Sőt ők még állították, hogy az a folytatása. Az ilyen helyzet vezette félre a régi gyűjtőket, akik teljesen elütő két-három nóta-, ballada vagy románc töredéket egy nóta alá fogtak és még címet is adtak neki. Pedig tudni kell, hogy legtöbb pásztornótának nincs címe. Legfeljebb az első sorát mondják el, hogy emlékeztessék pajtásukat a nótára. A gyűjtő szerintem hibát követ el, ha a nótáknak címet ad.

Csak némely pásztor- és betyártörténetnek van címe. Így Patkó Sándor nótája, Endre báró nótája stb.

Több évi hosszas kutatás és keresés után több, mint félezer négysoros nótát vagy nótatöredéket sikerült összeszednem. Legtöbbje a debreceni Hortobágy-pusztáról való, de gyűjtöttem a hajdúszoboszlói, nádudvari, madarasi pusztákon is. A gyűjtés korántsincs befejezve. A nóta élő valami, a nóta terem. Minden tavasz újakat hoz. Ezeket, mindig össze kell szedni.

A hortobágyi nóták rendezése.

Nagy munka volt a gyűjtés, de még nagyobb feladat vár rám a rendezésnél. A nóták osztályozásánál néhány töredéket sikerült kiegészíteni úgy, hogy észrevettem, hogy az egyik pásztor a nóta elejét, a másik a végét énekelte, ezeket összeraktam.

Megállapítottam azt is, hogy több nóta alakilag

egyforma, tartalmilag pedig egyik a másikkal függ össze. Ezeket megpróbáltam összeilleszteni, sokszor egész szép pásztor- és betyártörténetek jöttek ki. Néha észrevettem, hogy két nóta közt valami tartalmi hézag van. Ilyenkor kerestem a közbeeső nótát. Néha hetekig énekeltettem és a közbe eső nóta csak megkerült. Sok fáradtság után rájöttem arra, hogy e pusztuló világban legtöbb egyes nóta egy-egy történet töredéke. Már nincs meg az az ember, aki az egészet vagy nagyrészt el tudná dalolni. Ez a töredék is rövid idő múlva kivész.

Pár évtizeddel ezelőtt mennyi történetet lehetett volna gyűjteni a pusztán. Ma már csak egyesek emlékeznek: egy évtized múltán meghal az öreg pásztor, fiának nem kell a régi dal, a magyar népkultúra e drágakövei vele együtt sírba szállnak és pótolni nem lehet többé őket.

A nótákat rendezés és összeállítás alkalmával négy csoportba osztottam.

Az I. csoportba osztottam azokat a nótákat, melyek rövid négy sorban egy sóhajt, vagy óhajtást örökítettek meg. Ezek az egyes dalok.

E nóták tárgya a jószág: a fakó csikó, a daruszörű tinó, a vezérürü, a selymes bárány. Élénkíti e nótákat az időjárás: tündöklő nap, kék ég, zöld mező, vihar, szárazság stb. Szerepel benne a pásztor kedvese, A pásztor asszony, nő nélkül él a pusztán, ezért lelke sokat foglalkozik a nőkkel. A nős pásztor a faluban lakó családjára, feleségére gondol, a nőtlen a jövő hitvese után eseng. Ezek a lelki motívumok adják meg a nóták zamatát.

A II. csoportba soroztam a pásztortörténeteket. Ezek több nótából általam összeállított események, elbeszélések. Kedves románcok, bús balladák. A pásztor nem beszél, nem regél. Nincs kinek. Hiszen napról-napra, hétről-hétre egyedül van. Rendesen egyik a gulya egyik szélén, másik a másik szélén jár. Nincs idejük, hogy összeálljanak és beszélgessenek. A történetet tehát dalba önti. Ezt dúdolja,

mikor a jószágot kísérgeti, ha vizet húz, ha botjára támaszkodva vigyázz, ha gúnyájára heveredve pihen. Innen magyarázható, hogy ha egy dalt megkérünk tőle, százszor szívesebben eldalolja, mint egyszer a szövegét elmondja. Sőt van olyan öreg pásztor, aki szöveget teljességgel nem tud mondani, ellenben szívesen eldalolja. A pásztornak ideje van bőven a szemlélődésre. A szemlélődés meghiélti lelkét és dalt fakaszt ajkán.

A III. csoportba a betyár nótákat soroztam. A hortobágyi pásztorok nótáiban még ott él a betyár, a szegény legény. Nálunk nagyon rokonszenves a betyár fattyú, aki virtuosos, nyalka, bátor, nem fél a vármegyétől sem. Ezért ez ok nélkül is üldözi Legtöbb betyár pásztorkodáson kezdte. Rásikerült egy pár jószág kiadása, vagy elhajtása, világgá bujdosott. Szépen fejezi ki a nóta:

Megizenem az ídes anyámnak:
Gongyát viselje két kisebb fijának.
Se csikósnak, se gulyásnak ne aggya,
Mer ott csak a betyárságot tanújja.

A betyár barátja, tanácsadója, rejtegetője, orgazdája az útszéli csaplár, szeretője a csaplárosné. A csaplárosné szereti a nyalka betyárt, figyelmezteti a bajra, félrevezeti a zsandárt, de könyörtelenül a törvény kezére adja betyár szeretőjét, ha hűtlenné lesz hozzá.
Jól mondja a nóta:

Ingyen iszik bort a betyár,
Mer jó embere a csaplár.
Hajt az neki csikót, tinót:
Még se csörgeti a békót.

A betyárnóták nem egy szakaszosak, hanem egész szép balladákká, románcokká nőttek ki magukat. A betyárvilág megszűnt, a betyártörténetek feledésbe mentek; ma már csak egyes töredékek

maradtak meg az öreg pásztorok emlékezetében. A gyűjtőnek nagy és nehéz munkát ad ezeket a töredékeknek az összerendezése.

A betyárság vége szomorú. A betyár elvénül, a törvény is üldözi, szánja-bánja tettét, de nem segíthet rajta, nincs visszatérés. Ezért jajdul fel:

Kár így tenni, kár így bánni,
Kár a szegínnyel így bánni.
Ki hogy szokott véllem bánni,
Úgy szoktam visszaszógálni.

Elkeseredésében bünt bűnre halmoz, végre a törvény kezére kerül és a börtönben születnek a szép rabnóták.

A gyűjtemény IV. csoportját a rabnóták alkotják. Ezek tárgya a szomorú magány a féktelen szabadság helyébe. Nem tudja megszokni a rabságot, szabadulás után vágyik. A 40-50-es évek vármegyei börtöneinek embertelen állapota panaszos nótákat fakaszt ajkán:

Sárga vagyok, mint a csere levele,
Megsárgított a vármegye kenyere,
Hiszen ! egy font kenyír, meszely ítel egy napra,
Ne csudálkozz, hogy elvagyok sárgulva.

„Határtalan örömben tör ki lelke, mikor végre visszanyerheti szabadságát:

Kívül vagyok a vármegye kapuján,
Nem parancsol se őrmester, se káplár,
Szabad ítem nem cserélem azokkal,
Azokkal az eléhezett rabokkal.

A Hortobágy-pusztá dalnokai.

Többször felvetődött az a kérdés, hogy a pásztor hol tanulja ezeket a nótákat. Kétségtől sok költői lélek van ez egyszerű emberek közt. Foglalkozásuk is kedvez a költészetnek. Azonban legtöbb nótát

tanul. Még pedig nem a gulya szélén tanulja, hanem az útszélén egymástól. Vásárokon, lókereséskor bizony eleget mulat, dalol. Ilyenkor ragad rá a nóta.

A Hortobágy-pusztának van egy öreg dalnoka Rimóczi Lajos, aki ma 67 éves és közel 40 éve dalolgat a pusztán, a csárdában. Öreg hegedűjén játszik, kopott hangján énekel hozzá régi szép pásztor- és betyárnótákat. Nótázott ő az alföldi híres betyárokkal. Dalra tanította a nagy mesemondó Jókai Mórt, a kitűnő ethnografust, Herman Ottót. Mulatatta József főherceget és más urakat, akik olykor meglátogatták a délibábos pusztát.

Rimóczi tanította dalra a pásztorokat. Szegény emberként él az öreg dalnok, ma is semmire sem nézték, de a népdalgyűjtőknek meg kell becsülni őt, a nóták megőrzőjét és tovább terjesztőjét.

Nemcsak nótázni tanítja a pásztorokat, hanem ahol a verssort, vagy a ritmust elveszítik, rájuk szól: pászítani kell!” Újra kezdik a nótát, pászítani.

Az alábbi nótagyűjteményben legtöbb nótát Rimóczi Lajos, Vigh Mihály juhászszámadó, Tóth Sándor csikósszámadó, Béres Lajos angyalházi pusztagazda, Farkas András, Barbócz Pál, Szenczi János nyájjuhászok, Bujdosó János csikósszámadó, Tóth János, Kovács Imre, Nagy Sándor bojtárok, Doró Lajos, id. Végh Mihály, Kompár Imre, Kecze János, Imre Lajos, Sipos Imre földművesek dalolták.

A hortobágyi népdalok és a népies költészet.

A hortobágyi nóták összegyűjtése a legsürgősebb feladat volt. A nóták rohamosan pusztulnak. A pásztor szájából halljuk nem egyszer: „Nem nizzük mink ezt, uram, semmibe!” A haladó kor sokkal hamarabb eltemeti, mint a hortobágyi szilaj pásztorkodás áttér a modern állattenyésztésre.

Az etnográfusnak tehát a gyűjtés lehet egyedüli kötelessége. Az összehasonlítás más, már eddig megjelent nótákkal későbbi idők feladata. El kell halasztani arra az időre, amikor fel lesz gyűjtve a Magyar-Alföld minden részéből a nóta. Akkor lehet majd összehasonlítást tenni. Akkor lehet keresni a nóták földrajzi elterjedésének irányát, a vidékek egymásra hatását, a népköltészet hatását a műköltészetre, költőink népies költészetének bevonulását a néplélekbe. Ez a jövő generáció nagy munkája fog lenni.

A gyűjtés, rendezés nagy munkája közben önkéntelenül több lelki rokonságra találtam, mely a népdal és dalköltőink közt fennáll. Meddő volna még most azon vitatkozni, hogy vajon a dalköltőink: Petőfi, Arany, Tompa és mások merítették-e többet a népdalokból, vagy a nép vette át inkább az ő dalaikat?

Szerintem a találkozás kölcsönös. A dalköltők, legyenek azok a legnagyobbak is, a néptől vették dalaik motívumait és ebből az őstalajból gyúrt dalt visszaadták a népnek, ahonnan vették. A nép szívesen fogadta, mert lelkéből fakadt, lelkéhez szólt.

Legfeltűnőbb a „Juhász legény, szegény juhászlegény” nóta. Ezt a témát Petőfi Sándor írta meg két versszakban „Alku” címmel. E két versszakot a nép, vagy talán valami dalköltő is három versszakkal kibővítette. Egyet tett elől, kettőt hátul. Petőfi verse rapszodikusabb, drámaibb. A népdal szélesebb, de könnyebben érthető és a nép gondolkodásának megfelelőbb.

Petőfi: Alku

Juhász legény, szegény juhász legény!
Tele pénzzel ez a kövér erszény,
Megveszem a szegénységed tőled,
De rá dásul add a szeretődöt.

Ha ez a pénz volna csak foglaló,
S még százennyi lenne borraivaló,
S id adnád a világot rá dásnak,
Szeretőmet még sem adnám másnak.

A népdal.

Amoda a nagy hegy oldalába',
Ül két juhász fejír bundájába',
Egyik beszíl pízés erszinyírül,
A másik meg szíp szeretőjírül.

Hallod-i te szegín juhászlegín',
Teli pízzel ez a kövér erszín',
Megveszem a szegínsíget tülled,
Ráadásul add a szeretődöt.

Ha ez a píz vóna csak foglaló,
A többi meg hozzá borraivaló,
E világot adnád ráadásnak,
Szép kedvesem még se adnám másnak.

Juhász legín nem szegem kedvedet,
Csak egy csókra add a szeretődöt,
Hadd kacsincsak ragyogó szemíbe,
Égi, égi fekete szemíbe.

Hátha babád hozzád hűtlen lenne,
Sem szeretőd, sem pízed nem lenne ?
Akkor lennék csak igazán szegín,
Juhász legín, szegín juhász, legín.

Szintén egy másik Petőfi-verssel rokon a gyűjtemény II. 6. számú nótája.

Petőfi: A szerelem, a szerelem

Őrizem az apám nyáját,
De nem hallom a kolompját,
Rá-rá megy a zöld vetésre,
Én csak későn veszem észre.

Telerakta édes anyám
Eleséggel a tarisznyám.
Elvesztettem szerencsésen,
Lesz módom a bőjtölésben.

Népdal.

Én őrzöm az apám nyáját,
Ritkán hallok a harangját.
Ráterül a ződ vetésre
Hejh, csak kísőn veszem észre.

Telirakta ídes anyám
Pogácsával a tarisznyám.
Elvesztettem szerencsére,
Lesz módom a bűtölésre.

Petőfinél még egy versszak van, a népdalban nincs.

Egészen Petőfi verselése érzik a II. rész 14. sz. nótáján, de Petőfi költeményei között nincs felvéve. Némelyek Mátyásy József versének tartják a II rész 3. sz. románc nagy részét, bár ebben is sok Petőfi verselés van.¹⁰ Nehéz dönten. Magam is kételkedem benne. Folytathatnánk tovább a rákeresést, még párat lehetne találni.

A nóták hangulata.

A nóták egyszerűek és őszinték, mint maga a Magyar-Alföld és a magyar pásztor. Dallamuk komoly és ünnepélyes, mint a puszták csendje. – Amilyen változatosak a nóták tárgyilag, éppoly kevésbé változatosak a dallamok. Némelyik nótából jóízű humor csillan elő, pár dallam lüktető, friss. A nóták alaphangja bánatos, szomorú.

¹⁰ Hermann Ottó: A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest, 1914. 23-34. II.

Az Alföld napsütötte rónáján, a ritka mező alatt hősök pihennek, a nemzet hősei. Az olykor elkerülő fehérülő csontok a hadak útjának, egy ezer év vérzivatarának letagadhatatlan bizonyítékai. Nagy kincset takar az Alföld, mély érzelmeket a nóták. A magyar nemzet ezer éves szenvedése sír vissza a nóták bús dallamaiban.

A nóták lejegyzésében és közlésében megtartottam azt a tájszólást, melyben a nép énekelte. Ha itt-ott uraskodni akar, azt csak nekünk és azért tette, mert azt hitte, hogy így jobb lesz.

A nóták dallambeli sajátosságairól többet talál az olvasó a Bevezetés II. részében Bodnár Lajos tollából, aki a gyűjtésben részt vett, a dallamokat fonográfról kottára tette.

Dr. Ecsedi István

A nótagyűjtemény zenei sajátosságai.

A Hortobágyi pásztor- és betyárdalokat négyféle szempontból tanulmányozhatjuk, ú.m. ritmus, melódia, hangnem és hanganyag szempontjából. A ritmust illetőleg háromféle tempót lehet találni: Tempo giusto (megfelelő ütemben) kimért, szabályos ütem, melyben a legtöbb magyar lassú és gyors táncnótákat énekelik, a Parlando (elbeszélve) ütem a Tempo giustonak a feszesebb ütemből formálódott lassúbb, szabálytalan érték hosszabbítással bővelkedő alakja, a Parlando rubato (szabadon elbeszélve) lassú válogatott ütemekbe nem osztható melódiákat jelöl.

Míg a Tempo giusto ütemek ritmusai könnyen alkalmazkodnak a szöveg metrikájához, addig a Parlando rubato ütemének ritmikája, tekintet nélkül a szöveg metrikája mindig ugyanaz marad. Így igen gyakori eset, hogy a több szöveggel bíró dallamok ritmusa nem egyezik az illető szöveg metrikájával. Ez nem szabálytalanság, nem hiba, hanem törvény.

A pásztor az első szöveg ritmusára énekel minden más szöveget következetesen. Némi kivétel csak a gyorsabb ütemű Parlando és Tempo giustonál találunk. A dalok Metronom jelzései csak körülbelül határozzák meg az egyes tempókat, mert kisebb-nagyobb eltérések előadás szerint váltakoznak. Az ütemformák közül csak a 2/4 és 4/4 páros ütemek fordulnak elő. A páratlan ütemformák közül a 3/8 és 1/8 ütemek, de csak vegyes ütemekben önállóan nem. Ezen ütemek kijelölése a lejegyzés alkalmával egyike a dallamgyűjtés legnehezebb feladatainak különösen a Parlando tempóknál. Igyekeztem e feladatot minél hívebben és minél eredetibb formában megoldani. Bár egyes helyeken kissé bonyolultnak látszik is ez ütemezések beosztása, de itt legyen mentségem az, hogy nem a stilisztika szabályát vettem figyelembe, hanem az előadó énekes hangsúlyozását. Ebből kiindulva először az egyes sorok zárómotívumainak ritmusát szerkesztettem meg, a verssorok többi részeit pedig úgy osztottam ütemekbe, ahogy az éneklő hangsúlyozása kívánta. Úgy gondolom ezzel nem bonyolultabb, de az előadás módjára nézve hívebb lejegyzést tettem.

A dalok melódiájáról meg kell állapítani elsősorban, hogy kevés kivétellel szépek, eredetiek. Bár a pásztorember nem a szép melódiát keresi a dalban –hiszen ehhez nem is ért-mégis feltűnően szép, művészi dallamok találhatók. Igaz, hogy legtöbb dalában a szöveg lép előtérbe a csikósna, kondásna, a melódiát leginkább kölcsönkéri a többi régi, már kész ritmussal és melódiával rendelkező daloktól, mégis a magyar népköltészetnek olyan melódiát lehet hallani nálunk, melyek méltán ejthetik bámulatba a legnagyobb zenei intelligenciával rendelkező hallgatót is.

A melódiák lejegyzésénél figyelembe vettem azt az igen fontos körülményt, amit sokan elhibáznak, hogy az énekesnek van-e megfelelő hallása, és az elénekelt dalt a helyes, általános elterjedt melódia

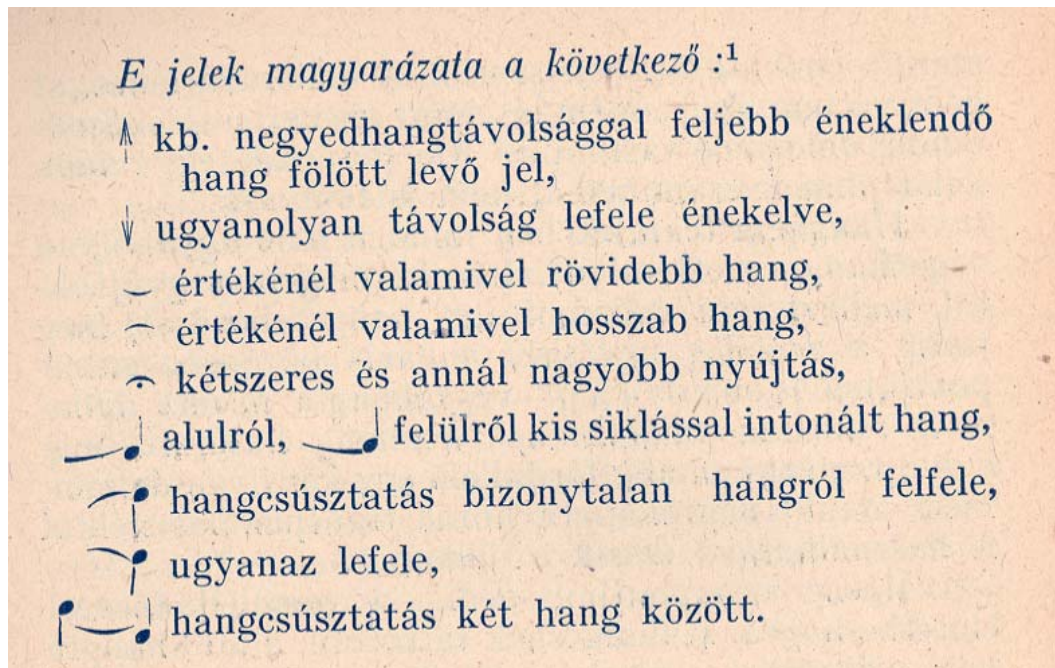
szerint énekli-e? Ezek szerint a dallamvariánsokat nem vettem gyűjteménybe, mert ezeket csak másodrendű dolognak tartom és itt, hol csak egy vidék dalai jönnek számításba, nem is fontosak.

Hangnem tekintetében minden dalt ugyanolyan végzőhangra vettem (d) . Itt eltérőleg más gyűjtőktől, mellőztem a dallamok „g” hangra hozását, még pedig a zeneileg kevésbé művelt közönség szempontjából is, mert a „g” végzőhangra hozott dallamok rendesen túllépik az énekhang határait, míg e gyűjteményben alig fordul elő egy-két ilyen dallam, mert a „d” végzőhangra hozás transponálás nélkül is használhatóvá teszik a dallamot.

Másik szempontból pedig a szemléltetőséget előtérbe hozva, szükségesnek tartottam a „d” hangra való végződést, mivel e dalok jórészenek egyházi hangneme így eredeti alakjába és helyére kerül. E dalok között előfordulnak egyházi, pentaton, modern és dúr-moll skálák (51. sz. stb.) Az itt felvett melódiák között vannak ismeretlen eredeti, régi dallamok, de természetesen kerülnek közismert „városivá” lett dalok, melyet azonban a pásztorok is tudnak és énekelnek. E dalokat vagy a városban szerkesztették és úgy került ki a pusztára, vagy a pusztáról került a városba és onnan vissza, kifordítva a pusztára. Nehéz volna egyes esetekben megállapítani, de az itt felvett melódiák közül a Pásztor történetek 5. sz., 11. sz., 17., sz. melódiák nem hortobágyi eredetűek, bár ezeket is éneklük a pásztorok.

A dallamok lejegyzéséhez nem elegendők a zenében használatos jelzések, mivel a lejegyzés egyik legfontosabb kíváncsi, hogy úgy legyenek a dallamok leírva, ahogy azt az énekes énekelte. Minden kis kanyargatás, csúsztatás, vibrálás fontos a gyűjtő szempontjából, de viszont nem zavarja a hangszeren játszó, mert e jelek elhagyásával megkapja a dal szorosabb értelemben vett melódiáját.

E jelek magyarázata a következő:¹

Az egyes dallamok magyarázatai.

I. Pásztornóták:

1. sz. Egyike a legrégebbi dallamoknak. Tulajdonképpen négy strófának lehet tekinteni a négy sort a dallam szempontjából, minthogy eredetileg úgy is lehetett. A negyedik sor zárómotívuma később kerülhetett hozzá, miáltal négyszerossá lett. Ma már nem éneklék. Egy gyűjteményben sincs meg.

2. sz. Ez a dallam a legkedveltebb és legismertebb. Rengeteg strófát énekelnek rá. Én csak egy alakjában örökítettem meg. Mivel ritmikája, a dallam lassú, vontatott természeténél fogva, minden szövegnél – nagyon kicsi eltéréssel – ugyanaz. Mint dallamvariánsa hasonlít hozzá a 47. sz., a Pásztortörténetek ciklus 8.sz., a Betyárnóták c. 1. sz. melódiája. Csakhogy éppen itt igazolódik be csoportosításunk helyessége, mert a hasonló melódiák sohasem téveszti össze a pásztor s így soha nem fordult elő, hogy az említett Pásztortörténetek 8. sz. melódiájára énekelte

¹ Lásd Bartók: Magyar népdal (Rózsavölgyi. 1942.). Kodály: Szalontai gyűjtés (1924. Atheneum)

volna a Betyárnóták 1.sz. szövegét. Elferdített alakjában, mint igazi variáns előfordul Bartók gyűjteményében több helyen.

26. sz. A népdalköltészet újabb terméke. Az utolsó sor, mintegy csattanóul gyors menetű.

27. sz. Igen elterjedt melódia, de csak a pusztán. A falvakban nem dalolják. Igen keserves nekifoháskodással énekelte Rimóczi, bővelkedve kanyargatásban és szabálytalan nyújtásokban. Még így Parlando Rubató ütemében sem elég hű másolata annak az elnyújtott, végtelen szomorú, rezignált hangnak, ahogy Rimóczi dalolta. Igen régi dallam.

28. sz. Első hangja bizonytalan hangon való felrikoltás. Második sorában szabálytalan értéketoldás, mely még a szabad ritmusban is érezhető. Már kevesen tudják.

29. Nem régi melódia, éppen azért igen kedvelik és sok szöveget énekelnek rá. Tánchoz nem használják és kissé szabadon, elnyújtva éneklük. Ritmusa minden szövegnél ugyanaz.

40. sz. Általánosan – a városban is – ismert melódia. Hasonlít hozzá a 46. sz. nóta, úgy, hogy variánsnak lehet tekinteni. Előfordul Bartóknál, Kodálynál, már említett művekben. Táncnóta.

45. sz. Igen szép melódia. Majdnem mindig tánccal, vagy efféle mozgással együtt (tenyér vagy bokacsapkodással) dalolják Variánsa Bertók gyűjteményében.

46. sz. L. 40. sz.

47. sz. L. 2. sz.

48. sz. Ingadozó ritmussal, szertelenül kanyargatva, inkább hangosan elbeszélve, majdnem minden hangot elkeseredett hangsúlyozással éneklük.

51. sz. Egyike a legérdekesebb melódiáknak. Durban kezdődik és mollban végződik. Nem egészen Parlando ütem, mert hangsúlyozásából egész tisztán kivehető az érdekes, de szabályszerű ütemváltozás. Valószínű, hogy több nótának az összetétele. Legalább is erre vall melódikája és ritmikája.

52. sz. Úgy, mint a 28. sz. melódia bekezdése, ez is bizonytalan hangon, sivitásszerűen kezdődik.

53. sz. Bekezdése gyorsmondókaszerűen, fokozatosan gyorsítva a Tempo giusto-ig. A városban egy másik, népszínműben is énekelt változatát ismerik, de a gyorsmondóka nélkül és valami Dóczy vagy Dankó melódiával.

54. sz. Az előbbi variánsa, de rövidebb gyorsmondókával. Ugyancsak éneklük a városban, de más melódiára.

56. sz. A harmadik és negyedik sorok végén, a magyar parasztdalban ritka, tréfaszerű ritmikus hangismétlések teszik érdekessé.

57. sz. Szép melódia. Kár, hogy már kevesen tudják. Inkább a pusztá mellett falvakban éneklük.

58. sz. Első két sora lassú, utolsó kettő vígabb menetű, enyelgő.

59. sz. Általánosan ismert melódia. Hortobágyi eredete kétségtelen. Néha táncolnak is rá.

60. sz. Faluban, vagy a faluból, pusztára kerültek éneklük. Érdekes melódiája, mely más hortobágyi dalokkal rokon, bizonyítja hortobágyi eredetét, de a falu is formált rajta.

61. sz. Első két sora Parlandó, másik két sora szabályosabb, de nem feszes ritmust követel.

62. sz. Régi táncnóta. Borjúkupecsek dalolták áldomásívás közben.

II. Pásztor történetek.

1. sz. A csikós- és betyár-nóták leghasználatosabb melódiája. A legtöbb idevonatkozó szöveget erre a dallamra éneklük éppen úgy, mint a Pásztornóták 2.sz. dallamát. E dallamra éneklük elvétele a Pásztornóták 2.sz. dallamát.

E dallamra éneklük elvétele a Pásztornóták 27.sz. a szövegét. Ez esetben az utolsó sor ismétlődik.

2. sz. Általánosan ismert szövegvariánsa a „Nem akar az ökörcsorda legelni” kezdetű népdal, amelyet

csak városon énekeltek régen. Ma már nem divat. Utoljára egy vásári verklitől hallottam, de más dallammal.

3 .sz. A negyedik taktusban levő utolsó két nyolcad c-é hangot mindig a szöveghez alkalmazva éneklik. Ahol nincs szükség rá, ott csak a negyedértékű é-hangot éneklik.

4. sz. E dallamot csak mint szemelvényt vettem gyűjteménybe. Nem pásztordal, de már a pásztorok is megtanulják lassan a nótázó uraktól. Jó példa arra, hogy vetkezik ki az egyszerű paraszti dal eredeti mivoltából, s hogy cseréli fel helyét az ilyfajta idegenszerű, a mai nótagyárosok értéktelen, a magyar paraszt dal nem ismerő, sekélyes dallamával. Maga a dallam gyűjtés szempontjából értéktelen, csak a szöveg használható, bár azt is sokféleképp átforgatták már a népszínműírók, úgy hogy eredeti dallamot egyáltalán nem a szöveget is csak ilyen átformált alakjában ismerjük.

5. sz. Ugyanaz az eset, mint az előbbi 4.sz. dallamnál. Szövege eredeti, de eredeti dallamát nem tudjuk már. A közölt dallam. Bár ezt énekelték nem parasztdallam.

6. sz. E dallam első sorát bizonytalanul, gyorsan recitálva énekelték. A használhatóság kedvéért e bizonytalan hangokat lehetőleg a dallamvonalnak megfelelően jegyeztem le.

7. sz. Általánosan ismert dallam. A ritmus kedvéért több strófa dallamát külön jegyeztem le. Változata előfordul Bartók és Kodály gyűjteményeiben is, valamint majd minden szöveggyűjteményben.

8. sz. Lásd Pásztornóták 2. sz. jegyzetét.

9. sz. A legszebb románc, amit a Hortobágyon énekelnek. A különben dúr dallam mollban végződik.

10. sz. Erősen érezhető e dallamon a pentatónika, bár szertelen, réjázó dallammeneténél fogva bizonyos, hogy e hangnemben van eredetileg. Ittas ember dalolta.

11. sz. Lásd fentebb 4. sz. dallam jegyzetét.

- 12. sz. A 9. sz. dallammal rokon, de nem variáns. Szövegvariánsa több helyen előfordul.
- 13. sz. Kodály: Nagyszalontai gyűjtésében előfordul egy variánsa.
- 14. sz. Inkább az előadásban, mint a ritmusban van némi ingadozása.
- 17. sz. Városi dallam, de a pásztorok is tudják és éneklik mindenfelé.
- 19. sz. Vontatott, kanyargatott dallam, de pontos ritmus jellemzik. Erre a dallamra éneklik Patkó Sándor nótáját is, metrikai változtatás nélkül.

III. Betyárnóták.

- 1. Lásd Pásztornóták 2.sz. dallamát.
- 2. A 2. és 4. sorok zárómotívumai erősen hangsúlyozandók.
- 4. Egy szöveg variánsát más dallammal a városban is ismerik.
- 6. L. Pásztortörténetek 19.sz. dallamát.
- 7. Bartalusnál is megvan. Utolsó sorát ismételni is szokták.
- 8. L. Pásztornóták 2.sz. jegyz. Több variánsa Bartók gyűjteményében található.
- 10. Többféle variánsa van városon elterjedve.
- 11. Érdekes, ingadozó dallammenete van. Variáció. Bartók gyűjteményében.

A rabnóták között eredeti dallam nincs. Más nóták dallamára éneklik e szövegeket, melyek az előbbi három csoportban vannak. Amely dalok melódiái nincsenek lejegyezve, azok gyűjtése vagy most van folyamatban, vagy e szövegek melódiái már leveztek.

Bodnár Lajos

I. P Á S Z T O R N Ó T Á K

1.

Óh te zsíros Kánahán, Hortobágy mejjike...

Tempo giusto Mm ♩ = 100.

Óh te zsí - ros Ká - na - hán,¹
Hor-to - bágy mej - jí - ke!² De sok sze - gín'
le - gín' - nek í - des any-nya vagy te.
Ke - nye-ret acc³ ke - zí - be', pízt az er - szí-
nyí - be; Úgy e - resz - ted úty - tyá - ra,
Sze - gín' le - gín' mó - ggyá - ra.⁴

1 Kanaán, a bőség kifejezője.

2 A pásztor észjárásában a Hortobágy nem területet jelent, hanem a Hortobágy-folyó mellékét. A pásztor a Hortobágyho' ver ki, a Hortobágy, (folyó) mellé hajt.

3 Adsz népies formája.

4 Szegény legény módjára. A Hortobágyon neki nő fel a jószág, amelyért a csárdásgazda mindig ad eleséget és bort.

2.

Debrecennek van egy vize . . .

Parlando Mm 60 =

Deb - re - cen - nek van egy vi - ze,
Ki - nek Hor - to - bág y a ne - ve.
Ar - ra van egy kű - híd¹ rak - va,
Ki - lenc lyuk - ra van ál - lít - va.

Debrecennek van egy vize,
Kinek Hortobágya neve.
A fűsarkán vízimalom, 2
Körüllegeli a barom.

3.

A minap a Kadarcs mellett...

Ugyanarra a nótára.

A minap a Kadarcs 3 mellett
Három juhom hatot ellett. 4
Van mán juhom, van bárányom,
Szerethecc mán kisangyalom. 5

1 A hortobágyi hidat 1827-1832-ig építették.

2 A Hortobágy-folyó három köves vízimalmot hajtott. 1746-ban építették és 1848-ig megvolt..
Gátja most is megvan a malomház nevű csőszháznál. Itt van 7 darab öreg tölgyfa is.

3 Az alföldi csavargós vízereket kádarcsoznak nevezi a pásztor.

4 Ritka szerencse, ha a juh kettőt ellik.

5 A házasság anyagiságának kifejezője a nóta.

4.

Uccu jányok, szánnyatok meg...

Ugyanarra a nótára.

Uccu jányok, szánnyatok meg,
Borom árát aggyátok meg.
Láttjátok, hogy nincs vásárom,
Ne kívánnyátok a károm.

5.

Szíles a Hortobágy vize...

Ugyanarra a nótára.

Szíles a Hortobágy vize...
Kis pej lovam ne fíjj túlle.
Engem hónap nyóc órára
Vigyél át a Hortobágyra.

6.

Füstöt lökött a Citrahát...

Ugyanarra a nótára.

Füstöt lökött a Citrahát...
Mos' szógálok huncut gazdát.
Száráz kenyír a szűrűjba, 2
Nehezen csúszik magába'. 3

7.

Három örü nem nagy falka...

Ugyanarra a nótára.

Három örü 4 nem nagy falka,
Három juhász hajtogattya.
Elöl megyen a harangos... 5
Nem is juhász, ki nem gacsos. 6

1 Citrahát földhát a Hortobágy-pusztánádudvari részén.

2 A pásztor egy napi élelmet hordoz a szűrűjban.

3 Gazdát csúfoló nótá.

4 Ürü. A pásztor szereti a hármasszámot használni.

5 A vezérürün van a harang.

6 A juhászok közt sok lúdtalpú, hibás lábú ember van. Közmondás: „juhász lábú.”

8.

Bújdosik az árva madár...

Ugyanarra a nótára.

Bújdosik az árva madár,
Egyik ágrul, másakra száll,
Hát az ilyen árva, mint én
Hogyne bújdokol na szegín'.

9.

Esik a hó, meg az eső...

Ugyanarra a nótára.

Esik a hó, meg' az eső,
Nincsen a juhonnak mező.
A báránnak mező kéne...
Magamnak szerető kéne.

10.

Ezen a setít íccakán...

Ugyanarra a nótára.

Ezen a setít íccakán
Csillag ragyog az égajján.
Szíp csillagok ragyogjatok,
Nékem utat mutassatok.

11.

Fekete bárán' nem tarka...

Ugyanarra a nótára.

Fekete bárán' nem tarka,
Három örű nem nagy falka.
Elöl megyen a harangos, l
Nem is juhász, ki nem gacsos.

1 Kolompos.

12.

Nem vót a nyáron sok eső...

Ugyanarra a nótára.

Nem vót a nyáron sok eső,
Nem vót a baromnak mező.
Sokat kellett íccakálni, l
Mégis jól tuttam tartani.

Maj' megindul mán az eső,
Lesz a baromnak jó mező.
Nem kell mindig iccakálni,
Csak a szíp asszonnal hálni.

13.

Igyál betyár, múlik a nyár!

Ugyanarra a nótára.

Igyál betyár, 2 múlik a nyár!
Megkérdik, hogy kit szógáltál. 3
Lehullott a nyárfalevél,
Nem sokára itt lesz a tél.

14.

Falkám szílin elaluttam...

Ugyanarra a nótára.

Falkám szílin 4 elaluttam,
Jaj de szomorút álmottam.
Almomba' a babám láttam,
Ölelgettem, csókolgattam.

1 Éjszakázni. A juh a forró nyáron éjszaka jobban tud legelni. A rossz, sovány legelőn éjjel-nappal legeltetni kell, hogy jóllakhasson a nyáj.

2 Betyár név alatt itt szolgálégynt, napszámot kell érteni.

3 Közmondás a pusztán ősszel: „Mingyár' megkérdik kit szógáltunk!”

4 Falka itt nyájat jelent. A falka széle a szétterült nyáj széle.

15.

Bort iszik az útonjáró...

Ugyanarra a nótára.

Bort iszik az útonjáró,
Akar kóduş, akar báró.
Akar van píz, akar nincsen,
Ád a csaplárosné ingyen.

16.

Hortobágynak vize szőke...

Ugyanarra a nótára.

Hortobágynak vize szőke,
Fakó lovam ne fíjj tülle.
Átal mennék, ha lehetne,
Ha az Isten segítene.

17.

Kis pej lovam csárda előtt...

Ugyanarra a nótára.

Kis pej lovam csárda előtt,
Gödröt ásott maga előtt.
Rugva kapál, ágoskodik,
A gazdája bent bort iszik.

18.

Hortobági gulyaállítás...

Ugyanarra a nótára.

Hortobági gulyaállítás...¹
Jaj de nehéz a kaszállás.
Könnyebb rózsám átölelni,
Mint egy hosszú rendet vágni.

1 A gulyaállásra hajtják össze a gulyát éjjelre pihenni. Megszokták kaszálni. A pásztor nincs hozzá szokva az ilyen nehéz munkához, azért panaszkodik.

19.

Hatvan disznó nem nagy falka...

Ugyanarra a nótára.

Hatvan disznó nem nagy falka,
Barna kisjány hajtogattya.
Kiccsi szőke! kiccsi tarka! 1
Maj' megüt a kondásbalta. 2

20.

Aki kondás akar lenni...

Ugyanarra a nótára.

Aki kondás akar lenni,
Hortobágyra mennyen lakni.
Ott tanúzza meg a lopást,
A süldő malac 3 levágást,
Kiccsi szőke, kiccsi tarka,
Maj' levág a kondás-balta.

21.

Fekete a csapszék vége...

Ugyanarra a nótára.

Fekete a csapszék vége,
Fejír a csapszék eleje.
Szomorú a csaplár benne,
Mer' nincs borozó vendége.

1 Kiccsi! a disznó hajtószava.

2 Régen a kondások baltával jártak, ma már görbe bottal járnak. Ennek hajításában nagyon ügyesek.

3 Süldő, südelik nagyobb (8-10 hónapos) malac.

4 Kopott, kilátszik a tapasztás.

22.

Forrás kútnál áll a mínes...

Ugyanarra a nótára.

Forrás kútnál áll a mínes,
Kiszakítok huszonnígyet.
Húszat pejet, nígyet derest:
Kiír a vármegye keres.

23.

Két bírgének mi az ára?...

Ugyanarra a nótára.

Két bírgének 2 mi az ára?
Mer' megették a csárdába'.
Betyáros emberek 3 ettük:
Mer' az árát megfizették.

24.

Honnat szántom a földemet...

Ugyanarra a nótára.

Honnat. szántom a földemet...
Onnat várom ebídemet.
Az ebídem csak szerelem,
Gyere babám fogyaszd velem.

- 1 Forráskút olyan kút a pusztán, mely nem apad ki a legnagyobb szárazság idején sem.
- 2 A birka csúf neve. A magyar ember nehezen szokta meg a birkát. Sokan még most is a kisebb értékű magyar juhot tenyésztik.
- 3 Sokszor „takaros emberek”-et dalolnak. Gavallérok voltak, mert fizettek.

25.

Mit ír a hosszú pipaszár?...

Ugyanarra a nótára.

Mit ír a hosszú pipaszár? 1

Ha végig foly rajta a nyál.

Aggyatok egy szalmaszálat, 2

Hadd piszkájjam ki a nyálat.

1 A pásztor hosszú, egyenes pipaszárat hord. Maga süti esernyődróttal. Anyaga feketegyűrű (Acer tataricum), melyet az. erdőn vág. A szép hosszú pipaszárra takaros bojtot és üvegkalárisokat szokott, tenni. Az öreg ember, ha pipál, a nyála végig foly a száron és a pipa nyakán (térdén) lecsorog. Ezt gúnyolja ki a nóta. A két első sora ebbe, a variánsban van meg:

Mit ír a meggyfa pipaszár?

Végig csorog rajta a nyál.

Szagos, meggyfából nyalka számadók és jógazdák csináltatták a pipaszárat

2 Rendesen kemény rozsszalmát vagy cirokszalmát vettek elő és ezt keresztülhúzták a száron kitisztították a szárból a pipamocskot.

Tökhalomnál¹ van az ócsó gomolya²...

Parlando Mm ♩ = 63.

Hej! Tök-ha lom-nál¹ van az ó-csó go-mo-lya,²

Tempo giusto.

Mer' a nyá-ron há-rom ju-hász

fejt o-da, Be-nes Pa-li Rá-só Jú-csa

boj-tár-ja, E-lek Jan-csi a szám-a-dó

Mm ♩ = 120.

ju-há-sza. Csu-haj te!

ju-hász-né! Hun a va-sár-na-pi té?³

1 Tökhalom őshalom a Hortobágy-pusztánádudvari részében.

2 Kezdetleges juhsajt a Hortobágyon.

3 A fejős juhász fizetése a vasárnapi tej.

Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz¹...

Parlando rubato.

Ki - szá - radt a tó - búl mind a sár, mind a víz¹

A sze - gín' ba - rom is csak a pász - tor - ra víz.²

Is - te - nem, Te - rem - tőm,

aggy egy csen - des e - sőt,

A sze - gín' jó - szág - nak

jó le - ge - lő me - zőt.

1 Ez az áhitatos nótá jellemzi a Hortobágy-pusztán beköszöntő gyakori szárazságot.

2 Ezt a két sort Vígh Mihály juhászszámadó így dalolta:

Kiszáradt a tóból mind a víz, mind a sár,
A szegín barom is csak a pásztorra vár.

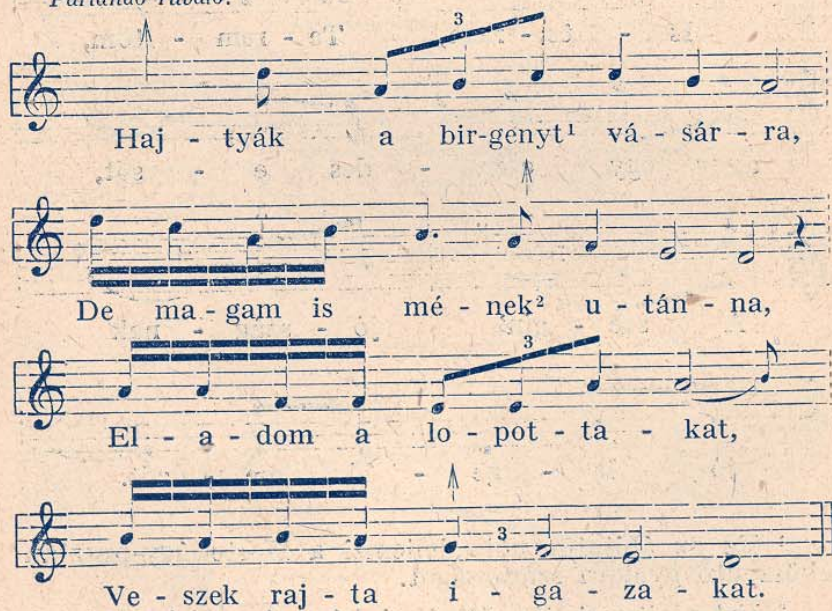
Szerinte a tóból előbb a víz, azután a sár szárad ki.

28.

Hajtyák a birgenyt vásárra...

Parlando rubato.

¹ A birka gúnyneve a magyar embernél.

² Megyek.

1 A birka gúnyneve a magyar embernél
2 Megyek.

29.

Hortobágyon kivirúlt az ibolya . .*Tempo giusto Mm 92 =* Hor - to - bá - gyon ki - vi - rúlt az i - bo - lya,¹

Kö - ze - pi - be' szí - pen le - gel a gu - lya.

Én is gu - lyás va - gyok a Hor - to - bá - gyon;

Gye - pen há - lok, nem a pap - la - nos á - gyon.²

30.

Kisújszállás Kenderessel határos...

Ugyanarra a nótára.

Kisújszállás Kenderessel határos,
 Kié ez a gulya, mínes? beh sáros.
 Sáron, vizen kisbojtárom 3 utánna,
 Számadója bort iszik a csárdába. 4

1 A Hortobágy-puszta egyes helyein nagyon sok szép vadibolya (*Viola arvensis*) terem.

2 A pásztor a gulya mellett a gyepen a bundában sokkal jobban alszik, mint a vetett ágyon.

4 Fiatal bojtárgyerek.

3 Megesik, hogy a számadó fiatal bojtárra hagyja a jószágot. Ez nagyon tiltott, mert nagy kár eshetik a felügyelet nélkül hagyott jószágban.

31.

Hatvan csikó, hatvan tinó mind páros...

Ugyanarra a nótára.

Hatvan csikó, hatvan tinó mind páros...
Bort ide hát nagyiványi kocsmáros!
Zsebembe' van az ára kifizetem,
Még az íjjel a jányát meg elveszem.

32.

Hortobágynál juhászlegín' vagyok én...

Ugyanarra a nótára.

Hortobágynál juhászlegín' vagyok én,
Cifraszürbe, bú gatyába 2 járok én.
Az én csizmám sarka magos, deh kerek,
A csárdába barna kisjánt szeretek.

33.

Megismerni a dijófat ágárul...

Ugyanarra a nótára.

Megismerni a dijófat ágárul,
Juhászlegint hosszú somfa bottyárul. 3
Pergált gatyá, kis kalapja, de lapos,
Szeretője kettő, három, takaros.

34.

A Fekete Sas előtt áll a juhóm...

Ugyanarra a nótára;

A Fekete Sas 4 előtt áll a juhóm,
Közepibe selyemes szőrű bárányom.
Zálogba van vezér öröm 5 csengőstül:
A csárdába magam iszok egyedül.

1 A pásztor nyakatlan, virágos szűrt visel.

2 Két szél gyolcs bőségű

3 A juhász kampója öles somfa boton van.

4 Fekete Sas csárda az Angyalháza-pusztán.

5 A vezérürü a legjobb birka. Zálogba mindig jobb, legértékesebb jószágot veszi a csaplár.

35.

Hortobágnál juhászbojtár vagyok én...

Ugyanarra a nótára.

Hortobágnál juhászbojtár vagyok én,
Most is olyan szóbaforgó vagyok én.
De nem filek Barcza Dani 1 kezítűl,
Sem Debrecen városa tömlőcítűl.

36.

Kík ibolya bűnak hajtya a fejit...

Ugyanarra a nótára.

Kík ibolya bűnak hajtya a fejit.
Gyenge harmat nem locsojja a tövit.
Száj le harmat kík ibolya lombos tövíre,
Most akattam egy igaz szeretőre.
Most akattam egy igazra, egy jóra,
Kivel ülök a bánatos hajóra. 2

37.

Mán ezután csikósbojtár leszek én...

Ugyanarra a nótára.

Mán ezután csikósbojtár leszek én,
Balvállamon a karikást 3 hordom én.
Rézsarkantyúm lovam víknyába 4 vágom;
Így múlik el az én fíjatságom.

1 Híres pandur komisz árus volt Debrecenben.
2 Ez a két sor ismétlés a másik kettő helyett.
3 Karikás ostor.
4 Horpaszába.

38.

Kiskalapom, jaj de nagyon virágos...

Ugyanarra a nótára.

Kiskalapom, jaj de nagyon virágos,
Férre 1 vágom, jaj de nagyon betyáros. 2
Mos vettem a túri vásár elején,
Reng a virág kiskalapom tetején. 3

39.

Amoda jön egy sárga hátras paripa...

Ugyanarra a nótára.

Amoda jön egy sárga hátras paripa,
Cifraszűröm ráterítve van rajta.
A szűrűjba' fejírszalmás üvegem, 4
Kiből megkínálom sok jóemberem.

40.

Megismerni a kondást ...

Tempo giusto Mm 138 =

Meg - is - mer - ni a kon - dást fír - ge já - rá -
sá - rúl, Tú - zött, fű - zött bocs - ko - rá - rúl,

1 Félre. A büszke, rátarti legény a kalapját félre csapja.

2 Csinos, takaros, hetyke.

3 A virág a kalapja mellett van a magyar legénynek. Itt a vers kedvéért nagycsomó, a kalap lapos tetején felül érő virágról van szó.

4 Fonott félliteres pálinkás üveg.

ta - risz-nya szíj - já - rúl. Hej! í - let,
 í - let, í - let, kon - dás í - let,
 E' csak a gyöngy í - let! Ha meg - u-nom
 ma - ga - mat, Ma - gam is úgy í - lek.

41.

A búzába a disztó, csak a füle láccik...

Ugyanarra a nótára.

A búzába a disztó, csak a füle láccik;
 Árokparton a kondás, babájávi jáccik.
 Ejh! ílet, ílet kondás ílet
 E csak a gyöngy ílet,
 Ha megúnom magamat,
 Magam is úgy ílek. 1

42.

Akkor fogd meg a disztót, mikor nyöves nyárba...

Ugyanarra a nótára.

Akkor fogd meg a disztót, mikor nyöves nyárba,
 Elereszi fülét, farkát; tudom, hogy megájja.
 Ejh! ílet, ílet kondás ílet
 E csak a gyöngy ílet,
 Ha megúnom magamat,
 Magam is úgy ílek.

1 Vidámkondás nóta. A kondás a szeretőjével enyeleg, a disznó ezalatt a tilosba megy.

43.

Ítthun van í akanász. . .

Ugyanarra a nótára.

Ítthun vari í a kanász,
Vagy a felesége ?
Nem kell nékem a kanász,
Csak a felesége...
Hej! ílet, ílet kanász ílet,
E csak a gyöngy ílet,
Ha megúnom magamat,
Magam is úgy ílek.

44.

Tűzre teszem a kanászt...

Ugyanarra a nótára.

Tűzre teszem akanászt,
Úgy melegszek nála.
Ha megúnom magamat,
Pipát gyútok nála.
Hej! ílet, ílet kanász ílet,
E csak a gyöngy ílet,
Ha megúnom magamat,
Magam is úgy ílek.

45.

A csikósok, a gulyások . . .

Tempo giusto Mm 138 =

A csi - kó sok, a gu - lyá - sok kík laj - bi - ba'¹
jár - nak, A - zok í - lik vi - lá - go - kat

¹ Kík lajbi = kék posztóból készült mellény.

sej! haj! kik pá - ro - san jár - nak.
 Hát én sze-gín' kon-dás le-gín' csak má-gam e-
 gye - dül, Hogy í - lek meg, ha nem lo - pok
 sej! haj! fe - jár hú - szas nél - kül.

46.

A kondásnak zsíros inge...

Tempo giusto Mm 138 =

A kon - dás - nak zsí - ros in - ge,
 Tar - ka kö - tős fe - le - sí - ge.
 Tar - ka köt - tő li - beg, lo - bog,
 Kon-dás szí - ve i - zeg, mo - zog.
 Hej! í - let, í - let, í - let, kon-dás í - let,

be - tyár í - let; ez osz - tán az

í - let! Ha meg - ú - nom ma - ga - mat,

ma - gam is úgy í - lek.

47.

Esteledik, alkonyodik...*Parlando.*

Es - te - le - dik, al - ko - nyo - dik,

Gu - lya, mí - nes ta - ka - ro - dik.¹

A szá - m - a - dó ká - rom - ko - dik:²

Há - rom boj - tár - ja bort í - szik.

1 Este összeállítják a gulyát és a ménest, hogy az éjben el ne szökhessen egy jószág se.

2 A számadó bosszús, hogy nincs, aki segítsen az összetereelésben.

Egyik iszik a Meggyesbe,
A másik a Cserepesbe.
A harmadik a Morgóba: 1
Gulya, mínes csavargóba. 2

48.

Nem tom mi baja lehet a rózsámnak...

Parlando rubato Mm 84—72 =

Nem tom³ mi ba - ja le - het a ró-zsám-nak,
De biz - ta - tó szót a - dott a cim-bo - rám-nak.
Nem kí - vá - nok e-gyébb át - kot én rá - ja,
Az fog - ja meg, a - mit kí - vánt ma - gá - ra.⁴

49.

Nem jár erre postakocsi, se' levél...

Ugyanarra a nótára.

Nem jár erre postakocsi, se' levél...
Mennyünk innen, mer' hidegen fű a szél.
Mennyünk innen, mer' hidegen fű a szél:
Sárgulva hull le a fárul a levél.

1 Medgyes, Cserepes, Morgó útszéli csárdák a Hortobágy szélén. Ma már csak a Medgyes van meg délen.

2 Csavargóban van a jószág, ha nem őrzik.

3 Tudom népies rövidítése.

4 A leány megátkozta magát, a pásztor a saját átkát kívánja rá.

50.

Keserű a borostyánfa levele...

Ugyanarra a nótára.

Keserű a borostyánfa levele...

Még asz' mongyák ki babája vagyok én ?

Nem mondom meg, senki ember fijának:

Csak annak a jó Istennek magának.

51.

Karcag alatt van egy kis fejr ház...

Parlando Mm 69 =

The musical score is written on four staves. The first staff is in 4/4 time and ends with a triplet of eighth notes. The second staff is in 2/8 time, with a 3/4 time signature change indicated by a double bar line and a '3' over the staff. The third staff is in 2/8 time, with a 3/4 time signature change indicated by a double bar line and a '3' over the staff. The fourth staff is in 2/8 time, with a 4/4 time signature change indicated by a double bar line and a '4' over the staff. The lyrics are written below the staves.

Kar - cag a - latt van egy kis fe - jr ház,¹

Ab - ba' i - szik há - rom sze - gín' ju - ház,²

Azt mon - gya az e - gyik a má - sik - nak,

Gye - re vél - lem paj - tás ju - hot lop - ni.

Gyere véllem pajtás juhot lopni,
Te tudod a jóvát válogatni,
Te tudod a jóvát válogatni...
Tízér húszat, húszat kellett adni. 3

1 Csárda.

2. Nem anyagi szegénység értendő, hanem bánatos, elhagyott.

3 A lopás büntetése az volt régen, hogy kétszeresét kellett fizetni.

52.

És az eső, fú a szél...

Tempo giusto quasi parlando Mm 84—100 =

(Hj) És¹ az e - ső, fú a szél, Húll a fá - rúl
a le - vél, Csu - haj - ja! Ká - rom ko - dik
a ju - hász, Hogy a ju - ha
szíj - jel mász'.² Csu - haj - ja!

Ereggy ides bojtárom,
Kerüld körül a juhóm!
Csuhajja!

El ne maraggyon egy is.
Számos a legkisebb is. ³
Csuhajja!

1 Esik.

2 A hideg, szeles esőben szétmegy a nyáj.

3 A juhász anyagilag felelős a juhokért, ezért nagyon kell rá vigyázni.

53.

Az én ídes kedves apám...

Recit Mm 84—76 =

54.

Megbotlott a fakó szamaram lába...

Parlando rubato Mm 100—76 =

Sok szíp ju-hot¹ bá-rá nyos-túl el-hor-dott ;
A - cúl pat-kó a lá - bá - rúl le - ko - pott.

55.

Ha megdöglik a gulyámból egy marha...

Ugyanarra a nótára.

Ha meg döglik a gulyámból egy marha,
Nem nyújom meg, míg a gazda láttya ? 2
Jöjjön ki hát vizsgálja meg mi baja.
Nem kedvezett mán ennek a nyavalya.

56.

Esik az eső, fú a szél...

Tempo giusto Mm 96 =

E - sik az e - ső, fú' a szél,
Fá - zik a sze - gín' ju - ház le - gín'

1 Jó kövér juh.

2 Régen a pásztor a dögöt bemutatta a gazdának, hogy ezzel igazolja magát, miszerint a jószág valami betegségben hullott el. Ha. megnézte a gazda és megállapította, hogy betegségben hullott el, akkor a jószág a dögrovársra került. A pásztor megnyúzta, bőrét megszáritotta és beszámolt a bőrrel a gazdának. Példabeszéd: Bőrivel számol be.

Nin-csen an - nak szű - ri, csu - haj, bun - dá-
ja; ha, ha, ha! Be - it - ta az
An-gyal-há - zi csár - dá - ba'; ha, ha, ha!

57.

Ídes anyám is vót nékem...

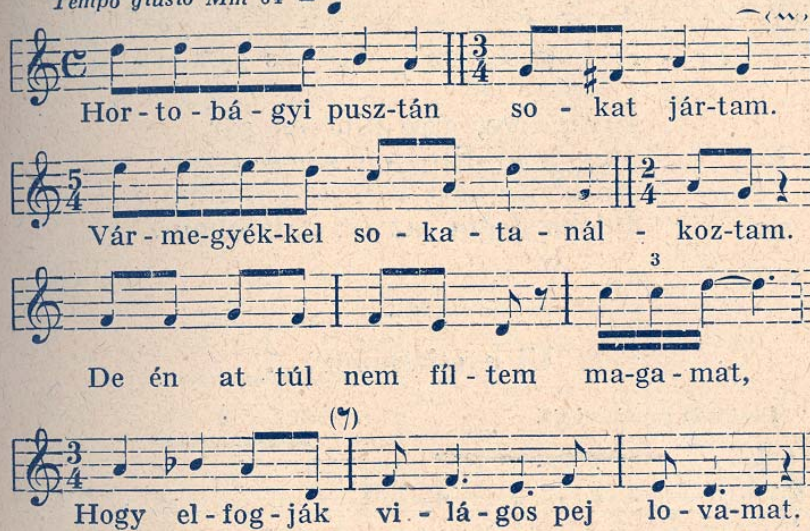
Parlando rubato.

I-des a - nyám is vót né-kem, de mán nincs,
Mert el - vit - te a fü - re - di nagy ár-víz.
Ki-lenc he-te mán mi - ó - ta ha - lá-szom,
Nagy az ár víz se-hun fel nem ta - ná-lom.

58.

Hortobágyi pusztán sokat jártam...

Tempo giusto Mm 84 =

Hor-to-bá-gyi pusz-tán so-kat jár-tam.
 Vár-me-gyék-kel so-ka-ta-nál-koz-tam.
 De én at túl nem fél-tem ma-ga-mat,
 Hogy el-fog-ják vi-lá-gos pej lo-vá-mat.

59.

Jaj! beh szípen esik az eső...

Tempo giusto Mm 152 =

Jaj! beh szí-pen e-sik az e-ső.¹
 Jaj! de szí-pen zöl-del a me-ző.²

1 Csendesen, szél nélkül esik. Ez fontos a szabadban tanyázó pásztoroknak.

2 A csendes eső után szép lassan nő a mező.

54

Kö - ze - pi - be' le-gel te-tém a ju-hom ;
 Er - re gye - re ked-ves ga-lam - bom.

Erre, erre nincsen sár,
 Még a kis ajtómon sincsen zár.
 Aran' kilincs 1 van az ajtómon,
 Juhász legín' az én galambom.

60.

Uj a csizsmám ...

Parlando quasi rubato.

Új a csiz - mám, új a csiz mám,
 új a csiz-mám, el - a - ka-rom vi-sel - ni.
 De az a - nyám, de az a - nyám,
 de az a-nyám nem a-kar - ja en - ged - ni.
 En-gedd a nyám, nem a te pí - zed á-ra ;

1 Arany kilincs: a szerelmesek szólása.

Én ke-res-tem, én ke-res-tem, én ke-res-tem a
 Deb - re - ce - nyi ha - tár - ba.

61.

Nincs szegínyebb a szegínynél...

Tempo giusto quasi parlando *Mim 66* =

Nincs sze - gí-nyebb a sze - gí-ny - nél,
 A , sze - gín' szó - ga le - gín' - nél.
 Mer' ha el - lop - ják a lo - vát,
 In - gyen szó - gáj - ja ja gaz - dát.

62.

Húzd rá te cigány...

Tempo giusto *Mm 80* =

Húzd rá te ci - gán', Réz a
 bu - zo - gán'. Van még a zse - bem - be' ban - kó,
 Kocs - má - ros - nak bor - ra - va - ló.

63.

Vót egy lovam egy szíjhátú fakó...

Nóta: Nem bánom, hogy parasztnak...

Vót egy lovam egy szíj hátú fakó,
Mikor ugrott, szikrádzott a patkó.
Pedig az is olyan magyar fajta,
Egy szíp jányír' százat is ugrana.

64.

Még asz' mongyák a huncut irígyek...

Ugyanarra a nótára.

Még asz' mongyák a huncut irígyek,
Mire isznak a juhász legínyek.
Mire inna, ha píze nem vóna,
Korcsmárosné hitelbe nem adna?

65.

Juhász vagyok, vígan őrzöm nyájamat...

Nóta: De kitudnám panaszolni magamat.

Juhász vagyok; vígan őrzöm nyájamat,
Leterítem a göndörszörű bundámat.
Bundám szórit a hideg szél ringattya,
A babámat más legín' csalogattya.

66.

Azír, hogy én...

Nóta: Nem akar a vezér öröm legelni.

Azír, hogy én szegín' legín' vagyok,
Barna kisjány szeretője vagyok.
Szeret is az éngemet igazán:
Meg is csókol százszor egymásután.

67.

Bankó, bankó...

Nóta: Puszta, pusztá , Hortobágyi pusztá.

Bankó, bankó, száz forintos bankó,
Szaladj fakó, szikrádzik a patkó, 1
Szaladj fakó, szikrádzik a patkó...
Az a kisjány beh kedvemre való.

68.

Minden felé kerek az égajja...

Ugyanarra a nótára.

Minden felé kerek az égajja,
Szegín' juhász szűr a fejed ajja.
Nem is lehet, mindenkinek párna,
Én se fekszek a paplanos ágyba.

69.

Ha felülök fakó számár hátára...

Nóta: Nem akar a vezér öröm legelni.

Ha felülök fakó számár hátára,
Füle közé vágok kampós botommal.
Isten hozzád selymes nyájam, elmegyek,
Vagy meghalok, vagy a babámé leszek.

70.

Szól a harang, téregetik a nyáját...

Ugyanarra a nótára.

Szól a harang, téregetik a nyáját...
Adná Isten; hozná vissza rózsámat!
Megtért a nyáj, odamaradt a rózsám,
Adná Isten csak még eccer aszt hozzám.

1 Úgy vágasson, hogy szikrát hányjon a patkója.

71.

Hortobágyi csárda előtt a nyájam...

Ugyanarra a nótára.

Hortobágyi csárda előtt a nyájam,
Közepibe fakó szőrű számaram.¹
Zálogba van fejír örüm csengőstül,²
Magam iszok a csárdába egyedül.

72.

Vaut egy csidmám vágott órrú, szegedi...

Nóta: Járásbíró, szolgabíró.

Vaut egy csidmám 1 vágott órrú, szegedi,
Kis pely lovam kesely lábu, túrkevi.
Kevi alatt fogtam fel egy pelylovat,
Mán hajnalra, más hajnalra rám is vertik a vasat.

73.

Kis pely lovam lassan vigyél, ne nagyon...

Ugyanarra a nótára.

Kis pely lovam lassan vigyél, ne nagyon,
Megtanálok betegedni az úton.
Nem messzi van kisangyalom tanyája,
Oda írünk, oda írünk talán még nyóc órára.

74.

Jaj de nagyon beteg az én galambom...

Ugyanarra a nótára.

Jaj de nagyon beteg az én galambom,
Doktor kék-i vagy más egyéb? – nem tudom.
Nem kell nékem orvosságod, doktorod,
Csak te kellesz, csak te kellesz egyedül, azt jól tudom.

1 A számár mindig a nyáj közepén jár.

2 A zálogba mindig egy jó ürüt adnak vagy vesznek. Itt borért hagyja zálogba.

75.

Esik eső, esik, a lovam kinn ázik...

Nóta: Lúra csikós lúra

Esik eső, esik, a lovam kinn ázik,
Sallangos kantárja hej, de nagyon ázik.
Esik eső, esik, nem lehet elbúni;
Ezt a szilaj minést szélnek kell fordítani.

76.

Es' a hideg eső rakáson a gulya...

Nóta: Lúra csikós lúra

Es' a hideg eső rakáson a gulya
Rí a veresbornyú, 3 bög az idesannya. 4
Sér 5 a veresbornyú, bög az, idesannya,
Bort iszik a gulyás számadó bojtárja. 6

77.

Nem kell nékem heveder, lekötő...

Nóta: Nem bánom, hogy parasztnak...

Nem kell nékem heveder, lekötő,
Mer' van nékem heverőbe' kettő.
Lovam is van jó futó, jó lípő:
Magamnak van szíp asszon' szerető.

1 Esik szó népies rövidítése.

2 Egy rakáson. A gyenge, rosszul telet, sovány marha a tavaszi hideg, havas esőben összebúvik, fázik, nem terül meg legelni.

3 A kis tejesborjúnak veres a szőre; Később ez a szőr kihull és előbb fehér, később kékesfüstös lesz a szőre (daruszőrű).

4 A kellemetlen időben a kis - gyenge borjú fázik, elázik, nem tudja az anyját követni; keservesen béget, az anyja visszafordul és bög.

5 Sír szó népies változata.

6 A bojtárok bizony nem sokat törődnek vele és nógatják vagy ott hagyják az útfélen és betérnek a csárdába.

78.

Kocsmárosné gyúccs világot

Kocsmárosné gyúccs világot,
Van-i kökínyszemű jányod?
Serem is van, borom is van,
Kökínyszemű jányom is van.

79.

Válogatom a jóvát az ökörnek...

Válogatom a javát az ökörnek,
Eladom a pesti kereskedőnek.
Nem kell nékem se nótáros, se bíró:
Betyárfattyú tanálkozik jó író.

80.

A juhászné pendeje...

A juhászné pendeje
A gyepre van terítve.
Én fekszem a szíltre,
Babám meg az ölembé.

81.

Jön a zápor, fut a mienes előle...

Jön a zápor, fut a mienes előle, 1
Felkapok jó paripámra, Szellőre.
Ha szalad is, ejh! mi gondom van arra,
Csókra vár a csaplárosné szíp jánya.

1 A hortobágyi zápor nagy széllel jön és a mienes szétszalad. Elmegy szél alá.

82.

Dúr disztó, mer' az óra karimás...

Dúr a disztó, 1 mer' az óra karimás,
Nem leszek a Hortobágnál 2 nyáj kondás.
Nem leszek a Hortobágnál nyáj kondás,
Mer' kevés húst főz mán ottan a tanyás. 3
Itt hagyom mán a nadrágos pusztát, 4
Én mán néki mondok jau íccakát.

83.

Gyócs az ingem...

Gyócs az ingem, gyócs a gatyám,
A szél lobogtattya.
Szeretőmet, azt a barnát
Más is csalogattya.
Ha a szél nem fűjja, magam lobogtatom,
Még az íjjel barna babám, vélled múlatozom.

84.

Kimegyek a temetőbe...

Kimegyek a temetőbe,
Arccal borulok a földre.
Borúlok anyám sírjára,
Én vagyok az igaz árva.

1 Disznó.

2 Hortobágy-folyónál = Hortobágy-pusztán. A pásztor ősi helymeghatározása nem a pusztá, hanem a folyó. Ősi nomád felfogás.

3 Tanyás fiatal legény, aki a kunyhó körül a tüzelői, főzési, döignyúzási és temetési tisztet látja el. Mióta a döögöt az állatorvos megvizsgálja és eltemetteti, kevés potya húshoz jutnak. Addig se a döögöt ették; de ráfogták, hogy hirtelen megdöglött.

4 Gúnyos elnevezés, mert már gazda és pásztor egy része gatyá helyett nadrágot visel.

85.

Elszaladt' az ökröm: a Bodor, a Virág...

Elszaladt az ökröm: a Bodor, a Virág,
Letörte a kertbe' a rezidát,
Hejh rezida, rezida, rezida...
Kisangyalom mír' vagy olyan csalfa?

86.

Szegín' legín' vagyok én...

Szegín' legín' 1 vagyok én,
Vásárookra járok én.
Csikót, tinót lopok én,
Csak úgy ildegilek én.

Van kenyerem, szalonnám, 2
Szemre való a babám.
Bográcsos húsom eszem,
Jó borral öblögetem. 3

87.

Csáplárosné, ennye, ennye...

Csáplárosné ennye, ennye,
Jaj beh kicsi az iccéje.
Ugyan, ugyan mír nem töti meg,
Aszegíny legint mír' csajja meg.

1 Bolyongó, rideg ember, aki abból él, hogy lop.

2 A kenyér, szalonna a legegyszerűbb étel, de ha ez van, akkor az ember nem éhezik meg.

3 Jó kedvű nóta. Bográcsos húsról bort kell inni.

88.

Csaplárosné jár i erre zsandár...

Csaplárosné jár i erre zsandár,
Hogy az engem itt hejh soh 1 se tanál?
Ha erre jár aggyon hírt előre,
Maj' kimegyek, szembe nizek velle.

89.

Kocsmárosné jó estét, jó estét...

Kocsmárosné jó estét, jó, estét,
Hát ez a pej paripa itt kijé?
Jó bort iszik annak a gazdája,
Most jött ide nincs egy félórája.

90.

Leszakadt a cifraszűröm kötője...

Leszakadt a cifraszűröm kötője,
Kedves babám kimarattál belőle.
Megírik még jövő ősszel a bakar,
Mikor tíged cifraszűtöm betakar.

91.

Bujdosik a disztó...

Buj dosik a disztó kilenc malaccával,
Utánna a kanász üres tarisznyával,
Fujja furulyáját, keserves nótáját,
Hogyha meglelhetné az ű kis falkáját.

Kár vóna még nekem a fán megszáradni,
Sárga, bodor hajam szélnek elhordani.
Fekete két szemem hollónak kivájni,
Víkony gyócs gatyámat szélnek lobogtatni. 1

1 A hortobágyi pásztor anyagilag felelős a keze alá adott jószágért, ha elvész, vagy ellopják, megfizeti vagy börtönbe kerül. Fél, hogy felakasztják.

92.

Hortobágyi pusztában lakom én...

Hortobágyi pusztában lakom én,
Ezt a lovat csak azír tartom én.
Egész héten nem látom a kedvesem,
Níha, níha rajta megkeresem.

93.

Húzd rá te cigán'...

Húzd rá te cigán'!
Réz a buzogány...
Van még a zsebembe bankó,
Kocsmárosnak borraivaló.

94.

Hortobágyi híd alatt...

Hortobágyi híd alatt
Nyergelik a lovamat.
Én ülök a nyeregbe,
Rózsám meg az ölembe.

Hortobágyi híd alatt
Jányok sütik a halat.
Keszkenőbe takarják,
A legínnek úgy aggyák.

95.

Hortobágyi barna kisjány vagyok én...

Hortobágyi barna kisjány vagyok én,
Hortobágyi juhász szeretőt tartok én.
Nem kell nekem se dunna, se párna,
Lefekszek a juhász bundájára.

96.

Angyalházi hármasszél...

Angyalházi1 hármasszél 2 egy sorba...
Ki vannak az úritanyák ráakva.
Felfogták a sok szél gyepet szánatni:
Éheznek a szegény ember barmai. 3

97.

Hortobágyi pusztán legel a nyájam...

Hortobágyi pusztán legel a nyájam,
Közepibe selymes szőrű bárányom. 4
Mit ír 5 nekem az a bárány annyostúl;
Ha elmarattam a kedves galambomtúl.

98.

Meguntam ezt a gazdát szógálni...

Ihaha! csuhaha ! meguntam ezt a gazdát szógálni...
Ihaha! Minden íjjel a juhával kint hálai.
Százszor jobb volna a babám karjai közt pihenni,
Hej! hébe, hóba két szemébe kacsintni.

99.

Csaplárosné, de fejír a kebele...

Csaplárosné, de fejír a kebele...
Engedgye meg, hadd feküggjek melléje.
Úgy is kemény ágyam vait az íccaka,
Messzi lakok, nem írek még ma haza.

1 Angyalháza-pusztai (elpusztult falu 1594-ben) Hajdúszoboszló birtokában.

2 Debrecen, Hajdúszoboszló és Nádudvar határai jönnek össze.

3 A pásztor és a kisérdmíves ellensége a legelő feltörésének.

4 A jó kövér bárány puha, selymes szőrű.

5 Ért valamit.

100.

Hat szíp örűm kopártallón legelísz...

Hat szíp örűm kopár tallón 1 legelísz,
Bort innék a csárdába, ha lenne píz.
Behajtom a debreceni vásárra,
Ne fíjj csaplár, meglesz a borod ára?

101.

Hortobági pusztán sokat jártam...

Hortobági pusztán sokat jártam,
Vármegyével sokat tanálkosztam.
De én attúl nem filtem magamat,
Hogy elfogják világos pej lovamat.

102.

Ne haraguggy felesígem ha látod...

Ne haraguggy felesígem, ha látod,
Hogy most nékem ez a jó bor megártott.
Cuppanás nélkül adok egy pár csókot:
Igy csajjuk meg ezt a huncut világot.

103.

Imitt amott az alföldi csárdába...

Imitt amott az alföldi csárdába,
Bort iszik a szegín' legín' búvába'. 2
Kit búvába', bánatába megiszik,
Az aggya meg, aki reggelig alszik. 3

1 Tarló = tarló népiesen.

2 A pásztor többet iszik búvában, mint örömében.

3 Itt az urakat, jó módú embereket érti, mert csak azoknak van olyan módjuk, hogy reggelig aludjanak. A szegény éjjel-nappal dolgozik.

104.

A daru, meg a vadlúd kijáttya...

A daru, meg a vadlúd kijáttya,
Magad maracc jó ember a pusztába.
Mer' itt nincsen senki téli lakása.
Minden madár siet a szállására. 1

105.

Kihajtom a birkám a vásárra...

Kihajtom a birkám a vásárra,
Magam is elmegyek utánna.
Eladom a lopottakat,
Veszek rajta igazakat.

106.

Deres a fű, kis pely lovam ne egyél...

Deres a fű, kis pely lovam ne egyél,
Még ma éngem a rózsámho' elvigyél.
Fínyes kantárt teszek inkább fejedre,
Bársony nyerget, csak ugrass meg kedvemre.

107.

Én vagyok a hortobágyi gulyás...

Én vagyok a hortobágyi gulyás
Én őrzöm a hortobágyi gulyát.
A bojtárom vizen, sáron;
Én meg a paplanos ágyon - babámmal.

1 Búcsúnóta a pusztától.

108.

Sajó kutyám, jaj de milyen, aluszol...

Sajó kutyám, jaj de milyen aluszol!
Egész íjjel még egyet se vakkantol.
A más íjjel vakkantottál vagy kettőt
Mikor láttad igaz szívű szeretőm.

109.

Ha kiverem Virág ökröm a fűre...

Ha kiverem Virág ökröm 1 a fűre,
Gyöngyharmatot mind leveri 2 a fűre.
Nem hallom már Virág ökröm harangját,
Az én babám mással éli világát.

110.

Esik eső, csendes eső csepereg...

Esik eső, csendes eső csepereg...
Csárda előtt csikós lova enyeleg. 3
Lova hátán félre fordult a nyereg
Nem jól nyergelte fel az a rossz gyerek. 4

1, Az ökrök neve Virág. Gyakori tehén és ökör név.

2 Letapossa.

3 A csikós a korláthoz köti a lovát. Ha a ló unja az állást, kapál, ugrál, enyeleg.

4 Bojtárgyerek.

II. PÁSZTORTÖRTÉNETEK

1.

Lúra csikós, lúra . . .

Parlando Mm 66—58 =

Lú-ra csi-kós, lú-ra! el-sza-latt a mí-nes...

Csak e-gye-dül ma-ratt, a pány-ván¹ a de-res,²

Jaú lú³ vót a de - res, jaú lú is el - let - te,

[:Ál-gya meg az Is-ten, a - ki fel - ne vel te.:]¹

1 Csikós pányva, mely 5 méteres kötél, rendszeren a csikós hátslova nyakában van karikázva és a kantárhoz kötve. Mikor a csikós hátslova a ménes közt legel, hosszan maga után húzza a pányvát. Ha pedig a csikós a ménes szélén alszik, nyerge a feje alatt, a pányva szabad vége kezefejére van kötve és ha a ménes szalad, a hátsló rángatja a pányvát, a csikós rögtön felébred, lóra kap és elébe vág a szaladó ménesnek.

2 A hátsló neve.

3 Jau lú = jó ló.

4 Ezt a versszakot így is éneklik:

Lúra csikós! lúra! nem a csárda felé.

Elszalatt a ménes Kis-Margitta felé.

Túl van a határon, mán más téregeti,

Eztet a számadó nem nagyon szereti.

Poródon l a Bíkás, 2 Ríten 3 a Tirimpó,4
Túlsó város szílen van a Messzilátó. 5
Híres Külső csárda, 6 táncos a Névella, 7
Átkozott a Zöldág, 8 gyilkos a Kaszárnya. 9

Most ugrik a csikós a háts lovára,
Hegyeiken, vögyeiken tanál egy csárdára.
Csaplárosné hallya! hozzon egy iece bort,
Hadd mossá le nékem a torkomról a port.

Kincsem csaplárosné, miféle csárda ez?
Sok szegín' legínnek mulató helye ez? 10
Nyissa ki az ajtót, hadd mennek bé rajta,
Vesse meg az ágyat, hadd aluggyak rajta. 11

Nem nyitom, nem nyitom, mert nem tudom ki vagy!

Lenn a Tiszántúlról vagy innen való vagy. 12
Szíles a tornácom, tőgyfaajtó rajta;
Sok szegín' legín' is bekopogtat rajta. 13

1 Poród = a Pródi-pusztá Hajdúböszörménytől nyugatra.

2 Békás-csárda; ma már csak a helyét mutogatják.

3 Rít = Rét, Hajdúböszörménytől nyugatra a Próddal határos.

4 Tirimpó csárda a Háromág Hortobágy-folyó összefolyásánál. Ma tanya van a helyén a Hortobágy parton.

5 A Messzilátó-csárda a mai Széchenyi-halom aljában volt, a debrecen-böszörményi út mentén.

6 Külső csárda a hajdúdorogi-út mentén volt.

7 Névella, csak alig másfél évtized óta megszűnt csárda Hajdúböszörményben.

8 Zöldág, ez is csárda volt Hajdúböszörményben.

9 Kaszárnya vagy csárdahelyiség volt Hajdúböszörmény szélén.

10 A csikós érdeklődik: hol jár és járnak-e ide szegénylegények, mert ezek leghamarabb nyomára vezették az elveszett jószágnak.

11 Bekéredzik az útszéli csárdába.

12 A csárdásné nem engedi be az ismeretlent.

13 Elárulja, hogy sok szegény legény szokott megfordulni a csárdába.

Hallottad i hírt a csáti csikósnak ? 1
Kilenc csikót hajtott az egri bírónak:
Hallottam, hallottam annak a csikósnak...
Kilenc zsandár várja az egri bírónál. 2

Könnyű neked babám odabent az ágyba,
Hejh! de nehéz nekem idekint magamba'. 3
Havas eső esik, cifra szűröm ázik,
Cifra ostornyélen gyenge karom fázik. 4

*

Az előbbi nóta egy másik változata. Ugyanarra a nótára:

Lúra csikós, lúra! nem a csárda felé,
Elszaladt a mínes Kismargita felé. 5
Túl van a határon, mán más téregeti, 6
Esztet a számadó nem nagyon szereti.

Nem tehetek rúlla, mer' bevagyon fogva,
Ott van a bojtárom, számojják be rúlla. 7
Számojj bojtár, számojj a szilaj csikókkal,
Én meg majd számolok az öreg kancákkal. 8

1 A csikós megnevezi magát. A csáti (mezőcsáti) csikósok nagy lókötők voltak az 1840-50-es években. Átjártak ló lopni a Tiszántúlra. A megye és községi levéltárakban nagy bűnlajstromuk van.

2 A csaplárosné már tudja az esetet és figyelmezteti a csikóst a törvény kezére. Menjen, mert keresik.

3 A csikós érzi helyzetét és elmegy.

4 Igazi pásztorballada.

5 Ez ma Szentmargitta-pusztá a Hortobágy-pusztától északra.

6 Terelgeti. A tilosba ment jószágot befogják.

7 így is dalolják: Ott van a kis bojtár, számojják be rúlla.

8 A szilaj csikók elé fiatal legény kell, az öreg kancák már nem nagyon szaladnak, utóléri ő is.

2.

Nem akar a vezérörűm legelni...

Tempo giusto Mm 84 =

Hej! Nem a-kar a ve-zér-ö-rűm¹ le - gel - ni.

Réz per-gő-jít ha - ra - go-san per - ge - ti.

I - de-gen sza - got é - rez a pusz-tá-ba',

Hát ra ní-zek, jön hét zsan-dár² u - tán-nam.

Oszt az egyik egyenesen hozzám lép,
 Három ágú korbácsával felém üt.
 Olyat vág a szegín bojtár fejére;
 Lebukik a szamarának elíbe.

Ezt a bojtár se vette ám tréfára;
 Felkapta a kampóját a vállára.
 Zsandár uram meg ne üssék hát többet,
 Bizony Isten fűbe³ vágom én kendet.

1 Vezérürü vagy harangos örű = betanított jóállású, jól kifejlődött ürü, mely a nyáj terelésében tesz nagy szolgálatot. A juhok folyton a harangos körül legelnek. Vihar és veszély idején körülötte tömörülnek és gondolkodás nélkül követik. Pergő: kisebb kolomp.

2 Három, hét, kilenc jelentős számok a magyar nép gondolatvilágában.

3 Fűbe = főbevág, agyonüt.

Még asz' mongya néki a csendőr káplár:
Hová való születés vagy te bojtár?
Ternótörökszemmiklós 1 az én hazám,
Árván nevelt benne az ídes anyám.

Pakojj röktön szamaradra te bojtár!
Kezed-lábad összeköttyük, de mingyár.
Hét csendőrnek nincsen annyi hatalma,
Hogy engemet nyájamtúl elhajtana.

Én a nyáját addig itt nem hagyhatom,
Míg a számadómnak át nem számlálom.
Három örü híjja van, agyon vágtam,
Se baj, a nyájam csúfjára nem hagytam.

Kijött mán a számadóm a városból,
Én meg elbúcsúzik selymes nyájamtúl.
Isten hozzád selymes nyájam, elmegyek,
Vagy meghalok, vagy a babámé leszek!

3.

Nem bánom, hogy parasztnak születtem . . .

Tempo giusto Mm 100 = ♩

Nem bá-nom, hogy pa-raszt-nak szü - let - tem.²

1 Ternótörökszentmiklós: Törökszentmiklós (Jász-Nagykunszabolnok vármegye). Ezt a sort így is éneklük: „Kis-Hortobágy, Nagy-Kunság az én hazám.”

2 Ennek a nótának túlnyomó nagyrésztét Tóth Sándor 61 éves csikós számadó dalolta. Fialat korában jó mulatós ember volt. A XIX. század elején keletkezett. Vannak, akik Mátyásy József művének tulajdonítják. Ő Kecskeméten élt és költeményeiben sem ez, sem más népies irányú dal nem fordul elő. Ezért Herman O. kétségbe vonja. A Magyar Tudományos Akadémiában van egy népköltési gyűjtemény, melyben van belőle töredék, sőt bejegyezve Petőfi sajátkezűleg bejegyzett variánsa is. Szerintem ez a népies dal hosszabb vagy rövidebb formájában az egész Nagy-Magyar-Alföldön ismert volt.

De még job-ban, hogy zsí-ros gu-lyás¹ let-tem.

Eb cse - rél-ne csi - rínt² pa - lo - tá-val,

Sem í - le - tet egy kösz - ví-nyes úr - ral.

Kis királyság az én állapotom,
 Igazgató törvín bunkós botom. 3.
 Országom az egész nagy gulyajárás,
 Nagy pótentát 4 egy mátai⁵ gulyás.

Hat bojtárnak vagyok fejedelme,
 Így tisztelnek: gazduram 6 Űkelme 1
 Gulyám teríti be csirínyemet 7,
 Hat komondor 8 kísírtet 9 éngemet.

Magamba' is helyín van a lílek,
 Se zshivántúl, se vadtúl nem ílek.

1 Ezt aszerint, milyen pásztor dalolja: „zsíros juhász”-t mond. A gulyás is, juhász is zsíros, mert a vastag gatyát viseli, amelyet nem mosnak.

2 Cserény, vesszőből fontszárnyék, szélfogó fal. Régen a debreceni erdőkből vitték a Hortobágyra a juhászok, ma a szélfogó nádból van.

3 Így is dalolják: „igazgató törvintívó botom.”

4 Hatalom.

5 Máta a Hortobágy-pusztta egyik része Debrecené.

6 Így is mondják: számadóm ű keeme, számadó kigyelme; ez a kelmed, őkegyelme népies formája.

7 Cserény, vesszőből font szárnyék.

8 Nagy, fehér juhászkutya.

9 Így is mondják: istrázsál.

Ha szegín is, de magamé vagyok,
Szógálatba szabaccságkor 1 állok.

Mikor paraszt 2 kaszál, gyűt, asz' mondom:
Urdógára 3 nincsen semmi gondom!
Feles füvel 4 vagy takaró risszel, 5
Nem gondolok; könnyebb ílni kísszel. 6

Van ég alatt lakni bátorságom, 7
Városnál nagyobb szabaccságom.
Mást nem bántok, engem se báncson más:
Hej! de bóldog egy Mátai gulyás.

Maj' kimegyünk tavasszal a sásra,
Rátanálunk vadruca tojásra.
Azt is a szűröm ujjába teszem,
Abbúl is jó vacsorám készítem.

Nem veszek rám posztó köpönyeget
Az ég ellen, ha zápor fenyeget.
Kifordítom a bundámat szőrrel, 8
Vagy kiszülök a galléros szűrrel.

1 Így is mondják: szabaccságír (talán szabadon); szabadság országos vásár. A hortobágyi pásztor téli vásárra elszegődik és egyrészének őszi vásárkor telik az ideje. Tehát lehetne ezt is mondani: szabaccságig.

2 Ezt az öregek még így dalolják: jobbágy. Ez mutatja, hogy a nóta nagyon régi, még az 1848 előtti időkből való.

3 a Robot a jobbágy időkből.

4 Részében vágott.

5 Aratórész.

6 A hortobágyi pásztort régen kikészítették a gazdák. A nagyobb gazda jószága arányában látta el két hétre eleséggel a gulyást. Két hét múlva a másikhöz ment a talyigás kosztért (kenyeres gazdák).

7 A pásztor a szabad ég alatt hál.

8 Esős, havas időben a bundát kifelé fordítják. Szőrével a vizet felfogja és lefoly róla. Nagy hidegben a bundát szőrivel befelé fordítják, hogy melegebb legyen.

Ha látom a fergeteg idejét,
Begyűröm a süvegem tetejét. 1
Csak úgy nízem az üdőt alóla,
Még a jég is visszapattan rúlla. 2

Megbecsülöm pásztori gúnyámat;
Nem cserélem szűrömet, bundámat
Tekintetes úr décbundájával, 3
Sem plébánus reverendájával.

Gazdaságra nincs semmi szükségem;
Van egísség, ahhoz eleségem.
Hord a gazda jó heti kenyeret, 4
Főzeliket, 5 szalonnát eleget.

Nem kell, nincs is sok drága poggyászm,
Vetett ágyra kis székről nem mászm. 6
Ídes anyám kaptott, a padkára,
Nem is vágyom soha vetett ágyra.

Nem irigylem a paplanos ágyat,
Mer' azon a nagyúr sokat bágyatt. 7
Leterítem sallangos bundámat,
Jóízűen alszom íccakámat.

1 A hortobágyi pásztor régen süveget viselt. Ma kalapot, azóta ez a sor így van: legyűröm a nagy kalapom szélit. Ha legyűrte, a válla széléig ér a kalap széle és mint esernyő védi az esőtől.

2 E nagy kalap alól tényleg kinéz. Kemény, kézzel gyúrt posztóból készül, megszírosodik, olyan kemény, mint az acél. A pásztor ráállhat.

3 Úri ember felsőruhája dészbunda.

4 Kenyeres gazdák, akiknek 10 darab jószágnál több legelt a Hortobágyon.

5 Főzelék = eleség : tészta, kása, bab, só, paprika.

6 Magasra vetett ágyaz előkelőség jele. Kis szék = gyalogszék = karatlan szék.

7 Az öreg pásztor még ma is azt állítja, hogy ha ágyban alszik télen, mindig beteg. Sokat = sokszor = gyakran.

Ha lefekszik Puli kutyám mellém,
Reggelig egy lélek se jön felém.
Puli kutyám vigyáz, gazdájára, 1
Mint komorna a grófné álmára.

Ha tarisznyám vetem a vállamra,
Velem jár-kél az íliskamara.
Bogrács, vedér, szógafa, vaskanál... 2
Mindenem van, mi is kell több annál.

Így jól ílek, mint a hal a vízbe',
Vendígség van minden nap négy ízbe'. 3
Mégse szerzek betegséget vélle...
Mer' az ebéd mindig csak egyféle.

Még asz' mongyák nincs asztalom, székem,
Bárónénak sincs olyan, mint nekem.
Asztalom itt a Hortobágy partya, 4
Ott eszem, iszom, hún kedvem tartya.

Hajnal előtt kitörlöm a csipát, 5
Foházkodás után 6 gyútok pipát.
Szemlélődök gulya közt sétálva, 7
Nincs-i hiba, 8 nincs-i megdézsmálva. 9

Ha látom, hogy nincsen semmi hibám,
Alám gyűröm búrszéknek a bundám.

1 A puli hűsége közmondásos.

2 A pásztor felszerelése ebből áll. A bundát viszi magán. Az éléskamarát a gulyás, csikós ekhós talyigán, a juhász a szamarán hordozta régen a Hortobágyon.

3 A hortobágyi pásztor négyszer eszik naponta: napfeljötté előtt, délfelé, alkonyat előtt és késő este, mikor a jószág összeáll.

4 A Hortobágy-folyó partja. A Hortobágy-folyó végigfoly a pusztán, innen vette a puszta a nevét is.

5 A pásztor már hajnallás előtt, setéten felkel.

6 Nem, rendes imádkozás ez. Csak egy sóhaj: Ah Istenem! Ásítás, nyújtózás után felveszi a bundát rendesen és indul a gulya felé, közben pipára tölt és gyújt.

7 A gulya még hever az álláson, a pásztor így fektében felnézi, nem veszett-e el az éjjeli legeltetésen.

8 Nincs-e hijja.

9 Dézsmálva.

Kenyeremből karét kanyarítok,
Ganétűznél kenyeret pirítok. 2

Ha elkészül bográcsos ebídem,
Körül üli véllem a cselédem; 3
Úgy jóllakok fordított kásával, 4
Mint egy geróf csirkepaprikással.

Megfejik a Bimbót, Csákót, Kajlát, 5
Ozsonyára 6 ót a bojtár tarhát! 7

1 A pásztor árvaganéval tüzel. Egész nyáron gyűjti az elhullatott lepényeket. Őszre nagy garmada van és e száraz tűzeggel tüzelnek. Ez örökké izzik a hamuba, csak meg kell kaparni, lehet rajta szalonnát sütni.

2 A kenyeret is fanyársan pirítja. A pásztor napfeljötté előtt fröstököl, míg a gulya nem indul. A kenyeret pirítja, a szalonnát süti és a szalonna zsíráját a kenyérre csepegteti.

3 A pásztor bojtárait cselédem néven nevezi, de a számadó magát is cselédembernek tekinti. Ő azonban a gazdák cselédje. A bojtárok az ő cselédei. A számadót a gazdaság fogadja és fizeti, a bojtárokat a számadónak kell fogadni és fizetni.

4 Fordított kása lehet téstáskása. Ez a nagyon kedvelt eledel úgy készül, hogy a pásztor a bográcsba szalonnát aprít, szép pirosra megpirítja, paprikát tesz a forró zsírba. Ezután leveszi a szolgafáról. A téstás zacskóból leveles téstát, a kásás zacskóból kását tesz bele bőven. A csobánból annyi vizet tölt rá, amennyi feléri. Sót tesz még a sós zacskóból és újra felakasztja a szolgafára. Az izzó árvagané tüzet megpiszkálja és főzi. Mikor a levét elfőtte, lassan sülni hagyja. A téstta, kása összeálott és rezeg. Kitűnő illatot áraszt. Ekkor leveszi a tűzről. Leteszi a földre. Két kézzel megfogja a nagy bogrács fülét s függőleges tengely körül megrázza. A zsíros koszt nem ragad a bográcsához és megmozdul. Ezután ügyesen vízszintes tengely mentén rázza és két-három rántással ami alul volt, a tetejére kerül. Gyönyörű piros, lehet is enni. Még egyszer felteszi, hogy most meg a teteje pirosodjon. Újra és újra leveszi, egyszerre függőleges és vízszintes tengely körül rázza. Forog a koszt és ki nem esik. Nagy művészet kell hozzá.

5 Tehén nevek.

6 Uzsonna 4-5 óra tájban délután.

7 Tarha, tarhó édesen megaltatott tehéntej. Minden gulyástanyánál van három-négy fejőstehén, melyeket a gazdák fejésre adnak a pásztornak. Ezeknek a tejét eszik frissen, forralva vagy altatva.

Gazduram is rá ki-kicsapogat,
írte¹ dohánt, kulacs bort adogat.

Ebéd után, ha rám jön az álom,
Gyepen vetett a paplanos ágyam.
Jobban nyugszok bokor árnyékába, 2
Mint beteg úr a paplanos ágyba.

Ha felkelek magam megfrissítve,
Elballagok danolva, fűtyölve;
Gulyámat sétálva legeltetem...
Az itató 3 felé téregetem.

Vízmerissel mozgatom testemet,
Megújítja vízmeris íltemet.
Maj' szalonnát sütök vacsorára, 4
Ótán gyútok tűz mellett pipára. 5

Ha megúnom magam a pusztába,
Kapom magam, megyek a csárdába.
Parancsolom a csaplárosnénak,
Hogy hozzon bort a borivójának.

Szeretöm a csaplárosné jánya,
Nem ír vele arany-ezüst bányá.
Inkább ölel, mint úri gavallért,
Hijába mutogat neki tallért.

Azír' hogy én ily' könnyesen 6 ílek,
Szíp szint, 7 erőt pappal 8 nem cserélek.

1 Érte ad.

2 Hűvösön.

3 Itató vályu, itató kút minden gulyajáráson a jószág számához van 5-10 kútóriás.

4 így is dalolják: Maj' tarhonyát eszek vacsorára. A Hortobágyon a tarhonyát a lebbencstészta pótolja.

5 A vasalóban állandóan ég a ganétűz és abból csupasz marékkal kivesz a pásztor egy kis parazsat és a pipájára teszi.

6 Könnyen, könnyedén, egyszerűen.

7 Jószímben van.

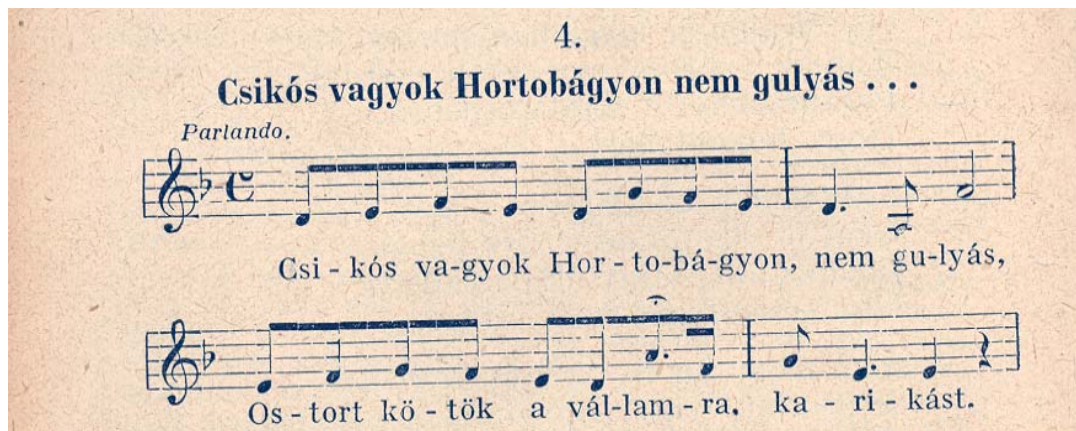
8 A pásztor a polgári emberek közül a papot a legkönnyebben élőnek tartja. Sokszor használja ezt a kifejezést az állatra is: Mír nem lett püspök. Mír nem lett pap!

Ha valaki eszt nem hiszi nékem,
Jöjjék velem bírkozni a gyepen. 1

Így ildegílek én a pusztába;
Nem parancsol senki bírósága.
Kis királyság az én állapotom,
Törvínytívó az én görcsös botom.

Csak szegőggyík más ennél jobb bírre, 2
Bábolnára, vagy Mezőhegyesre.
Mink megílnék a Mátá pusztába,
A nemes város szógálattyába. 3

Mer' annak ad Isten, akit szeret,
Ilyen gazdát, ilyen jó kenyeret.
Házamba is ez az utolsó szó:
Hej! de bóldog egy mátai pásztor !

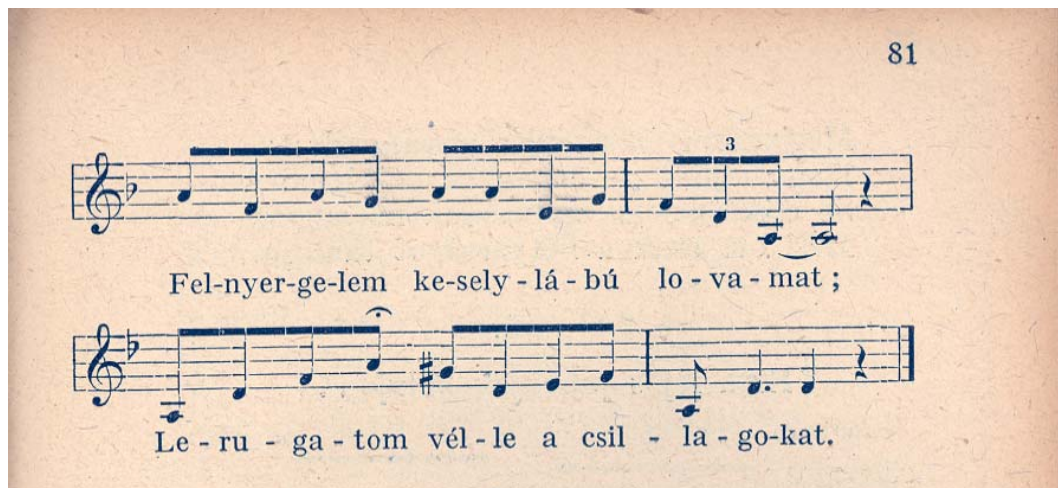
1 A virtuskodó magyar vetélytárs át a gyepre hívja. Közmondás: Gyepre faszi!

2 A következő két vers újabb betoldás, mikor már az ügyes, merész hortobágyi csikósokat az állami gazdaságokba is elvitték.. Bábolna (Komárom vm.) Mezőhegyes (Csanád vm.) kitűnő állami gazdaságok.

3 Debrecen városát érte alatta. Debrecen városának már az 1700-as évek óta volt gulyája.

4 A hetyke legény vetélkedik.

5 Karikás ostor vagy röviden karikás. Rövid, félméter nyelű, 3 méter hosszú sudarú díszes pásztorostor. A pásztor maga csinálja, díszesen feldíszíti és legmegbecsültebb készsége. Nyelét piparézzel, csonttal, bőrpillangókkal díszíti. A súdart a nyélhez rézkarika köti.

Kocsmárosné nékem halat süssík ken',
 Amellé meg citromos bort aggyík ken'!
 Szógállóját 2 istrázsára állíccsa ken', 3
 Ha pandúr jön, híradással legyík ken'.

A szógálló beszalatt nagy ijjedten 4
 Amoda jön kilenc pandur egy szílben! 5
 Csali Pista 6 felkapott pej lovára,
 Bevágott a délibábos pusztába. 7

1 A csárdában parancsol. A sült hal inyenc eledel. A citrom az alföldi fanyar, rendesen szagos boroknak kellemes ízt ad.

2 A csárdákban mindig volt egy cselédlány, aki mosogatott és a bojtároknak ilyen szolgálatot tett.

3 „kend” az ember megbecsülését jelenti, különben tegezi. A fiú felnő: „megkendezik”, megbecsülik.

4 Ennek más változata:

Csaplárosné én a strázsán nem állok,
 Debrecenből jönnek mán a zsandárok.

5 „kilenc pandúr egy szílbe” = egy vonalban felfejlődve.

6 Csali Pista gyakran emlegetett híres betyár az Alföldön.

7 Rendszeren a csárdás és a csárdásné is elősegítette menekülését. Nagy híre volt, hogy a betyár hol és mikor játszotta ki a hatóság éberségét.

Megizenem én az ídes anyámnak: 1
Hogy a fiát ne engegye bojtárnak. 2
Se csikósnak se gulyásnak ne aggya,
Mer' ott csak a betyárságot tanújja.

5.

Ez a fejős juhászok nótája . . .

Parlando.

Ez a fe-jős ju-há-szok nó-tá-ja:

Fé-lig van a tíz ic-cés rocs-ká-ja.⁵

Be-vi-szi a gaz-da pi-ta-rá-ba,

A gazd'-asz-szon ke-reszt be' níz⁶ rá-ja.

1 A betyár vénül, a hatóság állandóan körözi, maga is megunja ezt a zaklatott életet, magába száll és megbánja tettét. Magán már nem segít, de másnak tanulságul ajánlja szomorú sorsát. Az erkölcsi bűnhődésnek nagyon szép kifejezője ez a négy sor. A kis történet balladai menetet vesz fel.

2 Más változata e két sornak:

Megizenem én a felesígemnek:
Gonggyát viselje két kis gyermekemnek.

Ez a változat nem valószínű, mert a csikósbojtárok rendszerint nőtlenek ma is.

3 Fejős juhász, aki a bárányos juhokat feji Van elletős juhász, ürü-, canga-juhász. A fejős juhász fizetése nagyobb és a vasárnapi fejést is kapja.

4 Tíz icce = 8 liter.

5 Rocska = sajtár, fejőedény.

6 Keresztbe néz = haragosan néz.

Onnét viszi bé a kamarába
A gazdasszony csak azt, hajigálja: 1
Ugyan apjok, 2 ugyan mit gondoltok,
Ezt a juhászt, hogy el nem csapjátok.

Anyok annak a juhász nem oka;
Mer' a juhász a juhnak bolongya. 3
Hát a nyáron mír' nem termett kender?
Mer' az Isten mindenbe' a mester. 4

6.

Fija vagyok az apámnak . . .

Parlando Mm 63 -

Fi - ja va - gyok az a - pám - nak.

(Hm) Szám-a - dó - ja a ju - há - nak.

In - gyen szó - gá - lom ű - kee - mít, 5

Még se' ve - szen so - ha sem - mit.

- 1 Hajtogatja. Felhány, szemére hány.
- 2 Apjok, annyok, a házastársak egymásközi bizalmas megszólítás.
- 3 Nagyon szereti.
- 4 A parasztnak szavajárása: „Az Isten a gazda!”
- 5 Ókelme. Régen az atya megbecsülése; pl. „ides apám uram ű kigyelme!” - gyakori megszólítás.

Én őröm az apám nyáját,
Ritkán hallom a harangját. 1
Ráterül a zöd vetésre, 2
Hejh, csak kísőn veszem észre. 3

Telirakta ídesanyám ,
Pogácsával a tarisznyám. 4
Elvesztettem szerencsére,
Lesz módom a bűtölésre. 5

7.

Megöltek egy kocsist . . .

Parlando rubato.

(Hej!) Meg - öl - tek egy ko - csist,
Száz - húsz fo - rin - tyá - ír'.
Be - le - lök - tük a Ti - szá - ba
Sze - ke - re, lo - vá - ír.
De a Ti - sza be nem vet - te,

- 1 Nem hallja a kolompot, mert ott hagyja a nyáját.
- 2 Tilosban legel, de ő nem törődik vele.
- 3 Ez az utána következő versszak Petőfitől van átvéve.
- 4 Az anyai gondosság. Fiáról bőven gondoskodik az anyja.
- 5 Bűtölis = bőjtölés, Az egész dal tréfás hangulatú.

Par - tyá - ra ki - tet - te;

Ar - ra járt egy ha - lász le - gín'

Há - ló - já - ba vet - te.

Há ló - já - ba ve - te,

Csó - nak - já - ba tet - te,

Az any - nyá - nak hi - rül at - ta:

Meg - halt a gyer - me - ke.

O - da megy az í - des any - nya,
O - da megy a szép ked - ve - se,

Kő - ti,¹ de - nem haj - ja²
Kő - ti, de nem haj - ja

Szíp fe - ke - te, gön - dör - ha - ja,
Réz - sar - kan - tyús kis csiz - má - ja,³

Vál - lá - ra van fagy - va.
Lá - bá - ra van fagy - va.

Kő - ti, de nem haj - ja;

Meg - van már az hal - va,

Gye - re ve - lem szíp ked - ve - sem,

Bo - rújj a vál - lam - ra!

1 Kelti.

2 Hallja.

3 Kis csizma itt ünnepi csizmát jelent. Köznapi csizmát „nagy csizmá”-nak nevezik. Az ünnepi csizmára rézsarkantyút vernek.

Bo - rújj a vál - lam - ra,¹

Hadd vi - gye - lek ha - za,

Hadd te - gye - lek szíp fe - ke - te

Gyá - szos² ko - por - só - ba'.

Csináltacc i nékem
 Diófa koporsót?
 Csináltatok, csináltatok
 Márvánkű koporsót.

Megsiracc i engem
 Három kislyán előtt?
 Megsiratlak kedves rózsám
 Egész világ előtt.

1 A szerelmes leány fájdalmában megzavarodik és esdeklő szavakkal beszél a halott ifjúhoz.

2 A magyar gyakran használja a „fekete gyász” kifejezést a gyász nagyságának jelölésére. A nagy gyászt a közeli rokonok tiszta feketével fejezik ki, a kis gyászt a távoli hozzátartozók hamuszín színű ruhával. Ez utóbbi a „félgyász”. Itt a fekete gyászos koporsót úgy kell érteni, hogy az egyszerű fakoporsót fekete szövettel, plüssel (bársonyos koporsó) vonják be.

8.

Hortobágyi gulyás legín'...*Parlando.*

Hor - to - bá - gyi gu - lyás le - gín',¹

Gu - lyá - kút - ba² e - sett sze - gín'.

Szom-jan ma - radt a gu - lyá - ja,

I - tas - sa meg a ba - bá - ja.

Megitatná, de nem meri,
 Nagy a cseber 3 nem emeli.
 Míg a csebet felemeli.
 A szerelem maj' megöli.

Telihúzta a vályúját, 4
 Ráhajtotta a gulyáját.

1 Gulyásbojtár.

2 Gulyakút 4-8 m. hosszú, 4-6 m. széles, 8 m. mély, négyszögalakú ásott kút. Kávján belül álló van a víz felett. A bojtár az állóra áll és úgy húz vizet. Könnyen beleránthatja a veder. A kútból csatorna vezet a vályuba. A pásztor a cseber vizet a csatornába önti és úgy folyik a vályuba.

3 15-20 literes kétfülű dézsa.

4 A vályu ma már vastag kazánpléhből van. Némelyik 50-60 méter hosszú, 100-150 marha ihatik egyszerre. Az itatás lassan történik, a jószág lassan húzódik a vályura, amelyik ivott, az elmegy. Így képes 1000-1500 darab marha inni. A pásztorok 2-4 vederrel állandóan húzzák a vályuba a vizet. Nehéz és szorgos munka.

Ki-kil ivutt, ki nem ivutt :
Avval ű mán nem is gondolt. 2

89

Ki-ki¹ ivutt, ki nem ivutt :
Avval ű mán nem is gondolt.²

9.

Leígett a Hortobágyi hodály³...

Parlando.

Le - í - gett a Hor - to - bá - gyi ho - dály ; ⁴

Be - le - í - gett ki - lenc ju - ház boj - tár. ⁵

Ki - lenc boj - tár ki - lenc pár ru - há - ja, ⁶

Szám - a - dó - nak sal - lan - gos bun - dá - ja ⁷

Számadónak nincsen semmi kára.
Megveszi a füredi 8 vásárba.
Ide a szegín' Jancsi juhászlegín', 9
Ű maga is beleígett szegín'.

1 Ki vagy aki személyes névmást a pásztor az állatokra is használja; tárgyakra amely helyett amék névmást használ.

2 Belefult a nagy kútba.

3 Ez a nóta az egész Tiszántúlon el van terjedve, bánatos melódiája szívet megindító.

4 Hodály vagy juhoda fedeles szárnyék a juhoknak.

5 A kilences számot szereti a nép.

6 Egy pár ruha: 1 ing és 1 gatyá.

7 Felkötös bunda. Alja vissza van fordítva és az irhához kötve.

8 Tiszafüred.

9 Juhászbojtár.

Barna kisján' kerüli a hodályt,
Keresi a Jancsi juhász bojtárt.
Barna kisján' hiába keresed:1
Beleígett ki téged szeretett.

Mutassátok meg annak a sírját,
Hadd ültessek rája majoránnát 2
Hadd teremjen rózsát, nem tövisket:
Mer' ű éngem igazán szeretett.

10.

Pipa összeveszett a gazdájával³...

Pariando Mm 76 =

Pi - pa ősz - sze ve - szett a gaz - dá - já - val,
A csu - to - ra meg a pi - pa - szá - rá - val,⁴
Pi - pa el - ment He ves - me - gye fe - lé,
A csu - to - ra Haj - dú - me - gye fe - lé.

Eccer, eccer csütörtöki napon,
Bekopogtat pipa az ablakon.
Jó reggelt, jó reggelt ídes gazdám:
Lesz í belém finom trafik dohán'?

1 Újabb variációja: Barna kislyán' mán te azt ne keresd!

2 Majoranna hortensis.

3 Tréfás történet a pásztorok életéből.

4 A pipának három főrésze van: pipa, szár, csutora. A száron van a bojt kalárisokkal.

A gazda is muzsikást fogadott.
Egy trafikír' száz forintot adott.
Pipa elhitta a dohányzacskót,
A csutora erszint, kovát, taplót.

A szurkáló menten előugrott:
Hát én ídes gazdám hová jutok?
Ide, ide a zacskóm szílire,
Maj' jól leszel a sallang vígíre.¹

11.

Juhász legín', szegény juhász legín' ...

Parlando rubato.

The musical score is written on four staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The tempo/mood is indicated as 'Parlando rubato.' The lyrics are written below the notes. The first line of music corresponds to the lyrics 'A - mo - da a nagy hegy ó - da - lá - ba',. The second line corresponds to 'Ül két ju-hász fe - jír bűn-dá - já - ba',. The third line corresponds to 'E - gyik be - szíl pí - zes er - szí - nyí - rül;',. The fourth line corresponds to 'A má - sik meg szíp sze - re - tő - ji - rül.' and ends with a double bar line and a small '2' indicating a second ending.

A - mo - da a nagy hegy ó - da - lá - ba',

Ül két ju-hász fe - jír bűn-dá - já - ba',

E - gyik be - szíl pí - zes er - szí - nyí - rül;

A má - sik meg szíp sze - re - tő - ji - rül. ²

1 A pipaszurkáló a dohányzacskó sallangján lóg.
2 Az első versszaknak több variációja van:

I. Amoda a fínyes holdvilágnál,
Ül két juhász egy domb oldalánál.
Egyik beszíl tele erszíníró,
Másik beszíl szíp szeretőjírül.

II. Amoda egy nagy hegy oldalában
Ül két juhász fekete gubában.
Amint ottan ketten beszélgetnek,
Gazdag mondja a szegényebbiknek:

Hallod í te szegín' juhász legín!
Teli pízzel ez a kövér erszín'.
Megveszem a szegínsíget tülled,
Ráadásul add a szeretődöt.

Ha ez a píz vóna csak foglaló,
A többi meg hozzá borraivaló.
E világot adnád ráadásnak:
Szíp kedvesem még se adnám másnak.

Juhász legín nem szegem kedvedet.
Csak egy csókra add a szeretődöt.
Hadd kacsintok ragyogó szemíbe,
Egi, égi fekete szemíbe.

Hátha babád hozzád hűtlen lenne,
Sem szeretőd, sem pized nem lenne.
Akkor lennék csak igazán szegíny,
Juhász legíny szegín juhász legíny. 1

12.
Endre báró.

Parlando Mm 69 = ♩

Fa - lu ví - gen áll egy nyár - fa ma - gá - ba',

Ju - hász - le - gín' fu - ru - lyá - zik a - lat - ta.

1 E kedves melódiájú, közismert nótának a 2. és 3. versszaka Petőfi Sándor „Alku” című versével azonos. Minden valószínűség szerint Petőfi Sándor, aki sokat és szeretettel volt az alföldi nép közt, a néptől vette e kis költeményt, ő feldolgozta két versszakká. A nép átvette, dalolgatta. Később a nép vagy valami költői lelkű, talán ismeretlen dalköltő megtoldotta. Petőfi rövid drámai lüktetésű dalából hosszabb, nyugodtabb menetű népdal keletkezett. Ma sem énekli ezt végig a pásztor. Inkább a 2. és 3. verset énekli. Csak a nagyon dalos pásztor jókedvében énekli hozzá az 1. verset, még ritkábban az utolsót.

Ju-hász - le - gín' jaj de szí-pen fu - ru - lyál,

Bé-hal - lik az End-re bá - ró ab - la kán.

Ki is nyílt az Endre báró kapuja,
 Kökín szemű barna ján' jött ki rajta.
 A kis asszon' így sóhajt fel magába':
 Mir is lettem az Endre báró leánya.

Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
 Ha én téged egy juhásznak tartalak.
 Nem bánom én ídes apám tagaggy meg.
 De a szívem egy juhászír hasad meg.

Endre báró másnap reggel nagy búsan
 Ki is ment az Endre báró pusztára.
 Megkérdezte a számadó juhásztúl:
 Nem látta i a kisasszont valahun.

Báró uram nem láttam én, ha mondom.
 Három napja a bojtárom nem látom.
 Három napja a bojtárom oda van,
 Bizonyoson a kisasszon velle van.

Faluvígen faragják a bitófát
 Amerre 2 a juhászlegínt 3 akasztyák.
 Fujja a szél gyócsing fejr gatyáját...
 Mir szerette el a báró leányát.

1 Kökényszemű = kékszemű.

2 Amelyre.

3 Egy változat szerint „szegín juhászt” dalolnak.

13.

Csáti bíró lánya ...

Tempo giusto Mm 80 = ♩

Jó es - tét, jó es - tét, Csá - ti bí - ró
asz - szon'! Hun van a kend já - nya,
az én kis an - gya - lom? Al - szik mán,
nyug - szik mán o - da lenn a sír - ba',
Mit csi - nál egy kis jány ily kí - sön ma - gá - ba'.

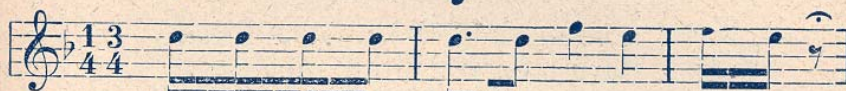
Huzd rá hát te cigán', estét ül reggelig!
Míg a Csáti bíró jánya el nem alszik.
Ajj meg mán te cigán', tarcs egy kis pihenőt!
Karmazsin csizmámból hadd öncsem ki a vört.

Nem lehet, nem szabad nékem megállani,
Míg a Csáti bíró jánya el nem alszik.

Átkozott az apa, százszorta az anya,
Aki a leányát a bálba bocsátta.
Este elereszti, reggelig nem látta,
Reggel nyóc órákor halva viszik haza. 1

1 Az egész nóta zavart, szakgatott lázas álom szülötte nóta. Olyan haláltánc-féle nótatöredék.

14.

Pusztá, pusztá, hortobágyi pusztá . . .*Parlando, quasi rubato Mm 72 = *

Pusz-ta, pusztá, hor - to - bá-gyi pusztá!

Nin-csen an - nak se' szí - le, se' hosz-sza,

A - mi - lyen nagy az ég - ból - to - zaty-tya,

Gu-lya, mí - nes sza - ba - don jár - haty-tya.

Csikós, gulyás meg a futó betyár,
 Mínes, gulya rajtad szabadon jár.
 Tündéred az enyelgő délibáb,
 Vickándoza jáccik idébb-odább.

Messzi láccik a magos kútágos.
 Tetejébe' gomb helyett ül a sas.
 Messzi csengők bánatosan sírnak,
 A hajlongó nádak összesugnak.

Tószílibe vízi madársereg,
 Sütkörödzve 1 száz nyelven csicsereg.
 Az éhsirály 2 csapong a víz felett,
 Sírva ríva keres hal-kenyeret.

1 Sütkérezve.

2 Éhes sirály. A nép szereti az éh' rövidítést, pl. éhtyúk.

Öreg bojtár cserget ostorával
Virág tehén zörget kolompjával.
Furulyaszó hallik le a dombrul,
Bánatoszó az itató kúttó. 1

Nyerít a mén, bög, bömből a bika,
Szól a daru: ez itt mind muzsika.
Itt a csárda, gólyafészek rajta: 2
Csikós, gulyás igaz magyar fajta. 3

15.

Hortobágyi pusztán fú a szél...

Tempo giusto Mm 84 = ♩

Hor - to - bá - gyi pus - tán fú a szél,
Sze - gín' ju - hász le - gín' út - ra kél.
Ho - vá lett a nyá - ja ? el - ad - ta,
Ho - vá lett az á - ra ? meg - it - ta.

1 A jószág bánatosan szokott bögni vagy bégetni a kútnál.

2 A hortobágyi csárda kéményén ina is gólyafészek van.

3 Ezt a nótát Tóth Sándor 63 éves számadó csikós dalolta fonográfbba a Hortobágy-pusztán. Ez a nóta azonban nem népi. Sok Petőfi reminiscencia van versezetében és kifejezésében, de Petőfi és Arany versei közt nem található. Szerzőjét ezidő szerint nem ismerem. Hálás feladat lesz az irodalomtörténetnek a szerző megkeresése.

Hej! nyájadat miért attad el ?
Nékem a földön semmi se' kell.
Juhász legin' kedved hová lett ?
Rózsám hűségível elveszett.

Isten hozzád pusztá, pajtások,
Furulyámat már nem hajjátok! ...
Hortobágyi pusztán fú a szél...
Juhász legín búsan útra kél.1

16.

Hortobágyi pusztán fú a szél...

Ugyanarra a nótára.

Hortobágyi pusztán fú a szél,
Szegín' juhász legín' utrakél.
Elhatta a nyáját, jó apját,
Debrecennek vette az útyát.

Mír' hattad el a jó apádat?
Selyem fürtös kis báránkádat?
Hej tudom mán mi a bajod:
Megláttad a tógás deákat.

1 Ennek a nótának egy másik változata a garabonciás deákkal van összekötve. A néphit szerint ez a deák tanyáról tanyára, gulyáról gulyára jár, megrontja a jószágot, elcsalja a pásztort. Ha megjelenik valahol, tejet kell neki adni, nem szabad bosszantani, minden kívánságát teljesíteni kell. Ez a nóta megvan Gaál József költeményei közt.

A változat így hangzik:

Hortobágyi pusztán fúj a szél,
Juhász legín búsan útra kél.
Hová lett a nyája? - eladta,
Hová lett a kedve? - elhagyta.

Isten hozzád pusztá, pajtások,
Furulyámat már nem halljátok.
Hortobágyi pusztán fúj a szél,
Juhász legény búsan útra kél.

17.

Be van az én szűröm újja kötve ...

Tempo giusto Mm 84 =

Be van az én szűröm új - ja köt-ve.¹

Ked - ves ba-bám ne ka - pa-rássz ben - ne.

Az e-gyik-be a - célt, ko - va, tap - ló,²

A má - sik-ba' száz - fo - rin - tos ban - kó.

Ha megunom magam a pusztába',
 Kapom magam megyek a csárdába.
 Parancsolom a kocsmárosnénak:
 Hogy hozzon bort a borivójának.

Még azt mongyák nékem az irígyek:
 Ihatok bort, mer' loptam eleget.
 Nem haragszok; aszt felelem vissza:
 Hogy van annak, aki meg nem issza.

1 A pásztoreMBER mihelyt megvette az új szűr, kifordította az ujját és a végét csokorra szedte, madzaggal, szíjjal jó erősen bekötötte, visszafordította: ez volt a bekötött újjú szűr. Mai napság nem kinlódik vele, a szűrszabóval bevarratja az ujját, vagy maga bevarrja. A szűr a pásztor sohsem ölti fel. Ujját tarisznyának használja. Egyikbe egy napi élelmet tesz, másikba a készségeit tartja.

2 A csíholó acélt a kováccsal csináltatja, a kovát mint szíki kovát az őstelepek környékén szedi, a taplót az erdőn a fákról töri, szöllővenyige hamus vízben erősen kifőzi, azután jól puhára töri és ebből tép egy kis darabot a kovára és ebbe csíhol.

18.

Mikor a juhász bort iszik...

Nóta: Debrecennek van egy vize...

Mikor a juhász bort iszik,
Fakó számár szomorkodik.
Ne szomorkodj fakó számár,
Majd elmegyünk a nyáj után.

Van két hete vagy tán három, 1
Mióta 2 számadóm várom.
Amoda jön számárháton, 3
A' lesz a' tán, amint látom.

Jó estét ídes bojtárom,
Csak azt kérdem: van í károm?
Nincsen. károd, de nem is lesz;
Míg a falka kezemen lesz.

Jóbojtárom csak azt kérdem:
Van í kenyír a tömlőben? 4
Van í kenyír a tömlőbe',
Parázshús 5 a vasedínbe'? 6

Van í kenyír a szűrűjba'? 7
Parázshús a bográcsodba' ?

1 Ezt a sort így is dalolják: Ma két vagy tán három...
2 Ezt a sort így dalolják: Hogy a számadómat várom.
3 Ezt a két sort így is dalolják:

Amoda jön, amint látom,
Egy fecskehasú számaron.

4 Juh- és birkabőrből összevarrt zsák. Egy párt használnak belőle. Egyikbe tartják a kenyeret, tésztát, másikba a nyershúst, szalonnát. A nomád juhász a tergenye egyik oldalára az egyik, másik oldalára a másik tömlőt akasztja.

5 Sóba hús. Saját levében megfőtt, saját zsírjában megsült hús.

6 Vasedín = vasedény = bogrács.

7 Egy-két ételre való kenyeret, szalonnát a szűrűjban hordják.

Nincsen kenyír a szűrujjba,
Parázshús a bográcsomba’.

Nincsen kenyír a tömlőbe’,
Parázshús sincs vasedínbe’.
Hejh! de szegínyek is vattok,
Ha magam nem gondolkodok.

Van í husod a tömlőbe?
A bográcsod fenekíbe?
Nincsen husom a tömlőbe,
Van előttem legelőbe. 1

Fogjuk meg hát azt a babost, 2
Azt a legnagyobb kolompost.
Kibe megvan hat font faggyú,
Jó gubára 4 való gyapjú.

Magunk megesszük a husát,
A zsírjába főzünk kását.
Kutya issza meg a virit,
Zsidó veszi meg a búrit.

Hogyha kérdi a gazdája,
Hová lett az ű jószága? 6
Kutya megette a virit,
Zsidó megvette a búrit.

Hallod í te juhász fattyú, 7
Oda van a legszebbik juh!

1 Van a nyájban.

2 Tarkafejű. Így szokott kerülni az esett birka.

3 Egy font 56 dekagram.

4 Guba = gyapjúból szőtt felsőruha. Kell hozzá 12 kgr. mosott gyapjú. Ennyi nincs egy juhon.

5 Köleskását = hántott köles.

6 E versszakba ügyes védekezést eszelnek ki.

7 Kedveskedő kifejezés a bojtárnak. A gazda felelősségre vonja a bojtárt.

Gazdám nem tehetek rúlla,
Mer az üdő rám támada. 1

Hát a kutyák hún feküttek ?
Mind a lábomnál heverték. 2
Uszítottam, 3 de nem mentek;
Éhesek vótak szegínyek.

Amint az idő szorított, 4
Nyájam szíjjel szakadozott. 5
Bever engem egy szigetbe, 6
Gyenge nádas közepibe:

De itt sincsen maradásom,
Sáros, vizes az állásom. 7
Ha jó örüm nem lett vóna,
Nyájastúl, ott vesztem vóna.

De a Virág 8 jól vezette,
A Sugár előre vitte...
Nagy nehezen esthajnalra,
Együtt vót az egísz falka. 9

1 Az idő feltámad = vihar keletkezik.

2 A juhászkutya éjjel-nappal mindig a pásztor közelében van. Éjjel a lábánál hever, nappal előtte ül. Csak forró nyáron fekszik a pásztor árnyékába.

3 Az uszítás szóval történik: Eregy csak teeé ! Haladj csak teeé.

4 Az idő a jószágot nagyon hajtja. Különösen a juh hátat fordít a viharnek és rohan szél alá.

5 Elszéledt.

6 Régen a hortobágyi nádasokban voltak füves tisztások: ez a sziget.

7 Baromállás, hol a jószág megheverhet.

8 Virág, Sugár vezérürük, melyek vihar idején megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a pásztornak. Utánuk mennek a juhok.

9 A vezérürü kolompja hangjára gyülekeznek a juhok és nem hagyják el ezt az ügyes, okos, betanított jószágot.

Kutyám megyen farkas nyomán, 1
Magam pedig a nyáj után, 2
A két bojtár a két szílin, 3
Fakó számár a közepin. 4

19.

Mihály nap után az üdő ...

Debrerennek van egy vize... dallamára.

Mihály nap után az üdő...
Sűrűn tornyosul a felhő. 5
Sírnak, rínak a bárányok,
Panaszkodnak a bojtárnak. 6

Panaszkodnak a bojtárnak:
Mondaná meg a gazdának.
Mondaná meg a gazdának:
Színát aggyík a juhának.

1 A kutyák a farkas szagát messziről megéreztek. Rendesen a farkas nyomát szagolták és finom szagló érzékükkel a nyomon megéreztek szagát. Felkeresték, megtámadták. Az erősebb farkas igyekezett a kutyát tarkón ragadni. A nagy komondorral nem birt, de a kicsit megfojtotta, hogy ez meg ne történjék, a kutya nyakába a pásztor szeges örvöt csatolt. A farkasnak már híre sincs a Hortobágyon, de az örv még megvan a kutya nyakában azért, hogy a másik erősebb. kutya kárt ne tehessen a gyengébben.

2 A nyáját úgy terelik, hogy hátul a gazda, vagy a számadó megy; vigyáz, hogy el ne maradjon egy se. A bojtárok közül egy elől, kettő a két oldalán, a számár az összes pakkal a közepen.

3 A nyáj oldala.

4 A számadó örül, hogy a bojtár ilyen ügyesen megbirkózott minden veszéllyel és a nyájban hiba nem esett. Örömének e pár mondatban ad kifejezést.

5 Ezt a sort így is dalolják: Fujdogál a hideg szellő.

6 Ezt a versszakot így is dalolják:

András nap tájba' az üdő,
Hidegen fú mán a szellő.
A havak is szálldogálnak,
Tippant, bokrot betakarnak.

Van sok olyan csalfa gazda, 1
Még aszongya: csapd a gazba.
Van még tippán² a bokorba;
Legelhet még az ebatta.

Hejh gazduram, nem úgy van a'!
Jóvaut a té, 3 túró nyárba',
Jó vant a té, túró nyárba',
Jau vant a gomolya 4 ára.

Ha a juhót nem teleljük, 5
Jövő nyáron meg nem fejjük.

20.

Letörött a kutam gémje...

Nóta: Debrecennek van egy vize...

Letörött a kutam gémje,
Hun itatok mán estvére?
Kínyes az én lovam szája,
Nem szokott a más kúttýára.

Nem szokott a más kúttýára...
Belehajtom a Tiszába;
A Tiszának közepibe,
Onnan a másik szílíre.

Mily a Tiszának a szíle,
De még milyebb a közepe. 1
Barna kisjány kerülgeti;
Átal akar rajta menni.

1, Csalfa gazda helyett „huncut gazda” kitételt használnak sokan.

2 Tippán = *Agrostis canina* L.

3 Tej.

4 Gomolya primitív juhsajt a Hortobágyon.

5 Télen takarmánnyal táplál = teleltet.

Átal akar rajta menni,
Bazsarózsát szakajtani.
Bazsarózsa szíp virágszál,
Barna fattyú. házasodjál.

Házasodj meg, ha meg akarsz,
Végy el engem, ha el akarsz!
Mert ha engem elszalajtassz,
Ilyen rózsát nem szakajtassz.

Lefelé folyik a Tisza,
Nem folyik a többé vissza.
Rajtam van a rauzsám csókja,
Ha sajnálja vegye vissza.

21.

Az Hortobágy félódalán...

Debrerennek van egy vize... dallamára.

Az Hortobágy félódalán,
Sétáltam az falkám után.
Mihent két pandurt megláttam,
Fínyes kampóm' földhő' vágtam.

Azt gondoltam, hogy mészáros,
Maga vót a komiszáros.
Tedd le juhász a bundádat,
Valld ki minden dógaidat!

Valld ki, hány a lopott juhod?
Nem bántlak, ha nekem adod.
Nem bántlak, ha nekem adod,
Mindíg szerencsít kívánok.

1 Paeonia feminea L.

22.

Nem csak az a gazda...

Tempo giusto Mm 76 =

Nem - csak az a gaz - da,
 Ki - nek hat ök - re van,
 Ha - nem az is gaz - da,
 Ki - nek szép já - nya van.

Mit ír a hat ökör a nagy istállóba',
 Ha nincsen szerelem tornyos nyoszolyába'.

Hajlik a gyenge nád, hajcsd hozzám az orcád,
 Szomorú ítetem, csak ne szomorítsd.

Szerelem, szerelem, átkozott szerelem!
 Mír nem termettél meg minden falevelen?

Minden falevelen, minden fatetején...
 Szakajtna belőle minden szegín legín.

23.

Ősz az idő, Mihály napja közeledik...

Ősz az idő, Mihály napja közeledik...¹
 Csikós, gulyás, meg a juhász a nyájakat számba veszik.

¹ A nyájakat Mihály napkor, szeptember 29-én hányják szét, a nagy jószág még Mindszentig, november 1-ig kinnmarad.

Egynek van egy örűje,
Rajta van a csengője...
Hajtya, hajtya hazafelé,
A kádarcsi, látóképi csárdafelé. 1

A csárdáb a behajtya,
Serír, borír odaggya;
A babája megsiratya.

A juhász a kalapját fère vágja.
Irhás bundát anyakából kicsatolja,
A csárda közepire vágja.

Húzd rá cigán fizetek!
Táncojj babám szeretlek.
Ne gondold, hogy elveszlek.

Ides kedves feleségem haza kéne már menni.
Mer' ha soká itt leszünk, sokat el kötögetünk.
Utójára annyi se lesz, amit magunkra vehessünk.

24.

Az Ercsi gulyája maratt árvaságra...

Nóta: Lúra csikós, lóra . . .

Az Ercs 2 gulyája maratt árvaságra, 3
Mer' a szegín' bojtár béesett rabságba. 4
Uram, én Istenem, 5 kinek tegyek panaszt,
Mikor mán a földön sehun sincs egy igaz.

1. Kádarc-, Látókép-csárdák a Debrecenből Hortobágyra vezető marhahajtó út mellett esnek.

2 Ez az Ercsey tulajdonnévnek népies rövidítése.

3 A pásztor sokszor használja: a jószág árvaságra jut.

A pásztor úgy szereti a jószágot, mint a családját, a gyermekét; ha nem viselik gondját, azt mondja: árvaságra jut. Az árva malac, borjú, bárány az olyan jószág, melyeknek az anyja elpusztul. Ezeket is árváknak mondja, szeretettel ápolja.

4 Rabságba esni valami szánandó kifejezése az elfogatásnak.

5 Az ilyen áhitatos szavak gyakran elhagyják a pásztor ajkát.

25.

Hortobágyi szilaj gulyás vagyok én...

Nóta: Ha megdöglök a gulyámbúl...

Hortobágyi szilajgulyás vagyok én,
Hortobágyi szilaj gulyát őrzök én.
Két bojtárom téríti a balszárnnyát,
Magam főzök gyenge bornyú vacsorát.

Megfőtt már a gyenge bornyú vacsora.
Hejh, bojtárom bort is innánk! ha vóna.
Ereggy átal a szomszédos tanyára, 2
Kírd egy lovat csupán csak egy órára.

Átal is ment a szomszédos tanyára,
Kírd egy lovat csupán csak egy órára. 3

26.

Elveszett az ökröm füredi erdőbe'...

Lúra csikós, lúra... dallamára.

Elveszett az ökröm füredi erdőbe, 4
A csizmám is elnyűtt a nagy keresésbe',
A csizmám is elnyűtt a nagy keresésbe'.

Ne keresd galambom, be van már az hajtvva,
Füredi erdőbe' szól a csengő rajta.
Füredi erdőbe' szól a csengő rajta.

1 Szilaj gulyás a szilaj gulyát, heverő marhát őrdi, amelyik egész nyáron át a Hortobágyon szabadon legel. Télen is ritkán és rövid ideig kerül kötélre. E tartásban elszilajodik.

2 Tanya alatt kunyhó értendő. A szomszédos gulyástanya, vagyis kunyhó.

3 Értékes töredék, a nóta folytatását még nem sikerült megtalálnom. Bizonyára az lehet, hogy a bojtár kapott lovat és átment a közeli csárdába, bort hozott és jól mulattak. Ritka eset, hogy a pásztor bort hozat a kunyhóhoz, inkább elmegy a csárdába mulatni. Hívatásának teljesítése közben nem lehet szeszes italt inni. Kivételt csak akkor tesz, ha a gulyalátogató gazda megy oda. Ez kulacs nélkül a világért nem menne. Szerinte: szégyen meg nem kínálni a pászrtort.

4 Tiszafüredi erdő.

Ismerem a csengőt, vaut is a kezembe',
Szent György vásárákor tettem az ökrömre.
Szent György vásárákor tettem Az ökrömre.

27.

Az én csizsmám csikorgós...

Az én csizsmám csikorgós,
Tennap vette a csikós,
Hej! a babám a csikós.
Hogyha nékem még egy csizsmát vesz;
Két csikorgós csizsmám lesz - ha vesz.

Az én szoknyám kanavác,
Kanavác, kanavác,
Tennap vette a kanász,
Hej! a babám a kanász.
Hogyha nékem még egy szoknyát vesz,
Két kanavác szoknyám lesz - ha vesz.

28.

Gulyás vagyok, gulyásnak születtem...

Gulyás vagyok, gulyásnak születtem.
Itt Szentgyörgy nap, itt a szekér írtem.
A kutyám a Puli,
A tehenem Muli,
Felesígem Juli.
Magam vagyok Gyuri.

Fiadzik a Puli,
Ellik a Muli,
Szaporodik Juli
Mos' vagy bajba' Gyuri.³

1 Szent-György napkor van Debrecenben a nagy tavaszi vásár egy hétig (április 24).

2 Két első sora ilyen variációban is előfordul:

Bíres vagyok, bíresnek születtem,
Itt az újév, itt a szekér írtem.

3 Egy nagyobb tréfás elbeszélés töredékének tartom.

29.

Szántani kék tavasz vagyom...

Nóta: Nem loptam én íletembe'...

Szántani kék tavasz vagyom,
A szerszámom szíjjel vagyom.
Két lovam van Nagyváradon,
Másik kettő Temesváron. 1

Ostornyelem van Szegeden,
Az ostorom Vásárhelyen.
Ostorosom 2 van Aradon,
Ekím szarva van Szarvason.

Ekím vasa készül Pesten,
A csoroszlyám 3 Kenderesen,
A talyigám 4 van Halason,
A kerekem Mezótúron.

Kerékszegem készül Bécsbe',
A csatlásom 5 Debrecenbe'.
Magam lakom Tótországba' 6
A földem Nímetországba! 7

Hiszen nékem pízem sincsen, 8
Még magam se vagyok kíszen, 9

1 A tiszántúli magyar lóval szántott és jobbára ma is azzal szánt, a csendes ökröt nem szereti. Az ekébe 4 lovat fog.

2 Ostorosgyerek, kiskocsis szegényember cselédje.

3 Vaskés, mely az ekevas előtt hasítja a földet.

4 Szántótalyiga.

5 Csatlás a kerék és felhérc közt levő hágcsó.

6 Ez azt jelenti, hogy rendes lakhelye nincs.

7 Nincs földje.

8 E tréfás versnek ez a strófa adja meg a magyarázatát. Nincs semmije, tehát keserű jó kedvében gondol arra, hogy szántani kellene.

9 A parasztember akkor van készen, ha a maga erején el tud indulni. Van földje, vagy bérlete, szerény felszerelése és megházasodott. Ekkor ereszti el a tiszántúli parasztember a fiát a maga kezére.

Hogyha magam kisen leszek:
Bizony Isten paraszt leszek! 1

30.

Szípen legel a báróné gulyája...

Nótája közismert.

Szípen legel a báróné gulyája, 2
A kisasszon' maga sétál utánna.
Még messziről kiáltta a gulyásnak: 3
Szívem gulyás tericsd le a subádat.

Nem terítem én itt le a subámat,
Itt a tilos behajtyák a gulyámat.
De te avval szívem gulyás ne gondolj,
Maj' kiváltja ídes anyám, ha mondom.

Ídes anyám válcsa ki a gulyáját,
Véle tötettem el az íccakáját.
Jányom, jányom, jányomnak se mondalak,
Ha én tíged egy gulyásnak tartalak.

Nem bánom hát ídes anyám tagaggy meg,
De a szívem egy gulyásír' hasad meg.

Még a búza ki se hánta a fejit,
Mán a madár mind megette a szemít.
Én Istenem, jaj Istenem, Istenem!
Ides anyám mire vitt a szerelem? !

1 A pásztor mindig tréfálódzik a paraszttal. Ez is ilyen tréfás nótának tekintendő.

2 Úgy is éneklik: a Marossy gulyája. Rendesen a birtokosokra fordítják.

3 így is éneklik:

Mán messziről kijáttya a bojtárnak:
Szívem Jancsi terítsd le a subádat.

III. BETYÁRNÓTÁK

1.

Nem loptam én íletembe . . .

Rubato.

The musical score is written on four staves in treble clef. The first staff contains the melody for the first line of the song, with a triplet of eighth notes marked with a '3' above it. The second staff continues the melody with a wavy line above it. The third staff continues the melody with a wavy line above it. The fourth staff continues the melody with a wavy line above it. The lyrics are written below the staves.

Nem lop - tam én í - le - tem - be',
Csak egy csi - kót Deb - re - cen - be'.
A - zon haj - tot - tam hat ti - nót,
Mind a hat da - ru - szó - rú vaut.¹

Elhajtottam Kecskemétre,
Nígyet elattam belőle.
Kettőt attam a bírónak,
Az én kiszabadítómnak. 2

1 vaut = vót = vólt, népies kiejtés.

2 A betyár szereti a közigazgatást ilyen ferde színben feltüntetni. Bizonyára voltak bírók, akik elfogadták tőle az ajándékot, de a többség nem. A szegény legény ellenszenve a hatóságok ellen nagyban közrejátszott e vélemény kialakulására.

A birínyi 1 fogadónál
Kilenc zsandár elébem áll.
Mind a kilenc kérdi tüllem:
Hun az utazó levelem.

Megájj, mingyár megmutatom,
Csak a lajbim 2 kigombolom.
Kettőt rögtön fűbe lűttem 3
Ez az utazó levelem.

Cofel ídes lovam Betyár!
Nagy Hortobágyig meg ne ájj!
Megkopogtatom az ajtót,
Aggyál rózsám egy gyenge szót. 4

Biharország 5 hegyes vőgyes...
A vármegye engem keres.
A Kőrösnek szorítottak,
Díltül napestig hajtottak. 6

A Kőrösön átúsztattam,
Az Istennek hálát adtam. 7
Míg a ruhám szárogattam,
Magam egy szikrát aluttam. 8

Kőrös partyán lefeküttem
Alig hogy elszenderettem.
Kökín szemem felvetettem,
Kilenc zsandár áll előttem.

1 Jászberény.

2 Derékrevaló.

3 Fejbe lőttem.

4 Gyöngéd, szerelmes, kedves szó.

5 Bihar vármegye.

6 A gondolatok tagoltsága szinte kifejezi az üldözést.

7 Nem imádkozást kell érteni, hanem ezt a sóhajtást: „Na, hála Istennek!”

8 Időhatározó, egy percet. Némely variációban: „egy órát.”

Zsandár urak mit akarnak?
Tán éngemet megvasalnak?
Hogyha éngem megvasalnak,
Még a madarak is sírnak.

Nyeregszerszámom sallangos
Kis pej lovam félig csajhos.¹
Engem hónap nyóc órára
Visznek fel a törvínházba’.

Az aradi nagy törvínbe’²
Tizenkét úr ül a székbe’.³
Tizenketten törvint ülnek
Mind a vesztetre készülnek.

Kacsingatnak⁴ a szemembe:
A pej csikó jut eszedbe?
Nem jut nekem csak egy fakó,⁵
Betyár fattyú⁶ alá való.

Kacsingatnak a szemembe:
Hány pár tinó jut eszedbe?
Nem jut nekem több eszembe’,
Csak hat tinó Debrecenbe’.

Debrecenből kiindultam,
Bíkiével megszabadultam.⁷
Hortobágyon átalmentem.
Magam naplementnek vettem.

1 Csatkos, sáros; a hajszában a sár és izzadság összepiszkolta a ló lábát, hátát, szügyét. Ezért félig csajhos.

2 Törvényszéken.

3 A bíróság 12 tagból áll. Ezek alkotják a bírói széket.

4 A betyár gúnyosan beszél a kihallgatásról.

5 Az alábbi versszakokban elmondja a hátszló és a hat tinó ellopását.

6 Nyalka, merész, bátor legényt ért alatta.

7 Nem vették észre.

Elhajtottam Kecskemétre
Nígyet elattam belőle.
Kettőt attam a bírónak,
Az én kiszabadítómnak.

Nem loptam én íletembe'
Csak egy csikót Debrecenbe'.
Azír vertik rám a vasat;
Az aradi stokház alatt. 1

Az a stokház lángot vessen,
Rúllam a vas-zár leessen. 2
Leesett rúllam avas-zár,
Zsandár legyík, aki bezár. 3

2.

Nem messzi van ide Kismargita...

Parlando Mm 72 =

The musical score is written on four staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a time signature of 4/8. It contains the first line of the melody. The second staff continues the melody and includes a double bar line with a repeat sign. The third staff continues the melody. The fourth staff concludes the piece with a final double bar line. The lyrics are written below the staves, aligned with the notes.

Nem mesz-szi van i - de Kis - mar - gi - ta,

Kit a Ti-sza kö - rös - kö - rül foly-lya,

Kö - ze - pi - be a ko-po-nya csár - da,

Ab - ba' i - szik két be - tyár bú - vá - ba'.

1 A méltatlankodás hangja, a bosszú érzése érzik ki e nótaszakokból.

2 Megátkozza a fogházat.

3 A szabadulás első percében már virtuskodik.

4 Kismargita, ma Margitta-pusztá, az egri káptalan birtoka a Hortobágy pusztától északra.

Amoda jön két betyár ballagva,
Utánna jön hét zsandár nyargalva. 1
Elöl jön a zsandárok hadnagya,
Egyenesen bé Kismargitába.

Jó estét, jó estét csaplárosné!
Hát ez a szíp fakó csikó kijé?
Betyár fattyú annak a gazdája,
Most jött ide, nincs egy félórája.

Küggye ki hát annak a gazdáját,
Nem bántuk mink, ha megaggya magát.
Ki se megyek, meg se adom magam,
Ki nem hiszi, óggya el a lovam! 2

A lovamat nem annyira bánom.
Nyeregszerszámom se igen bánom.
Nyergem alatt a bugyelárisom,
Abba vagyon hét százaz forintom.

Százat attam egy fakó csikójír',
Másik százat rávaló szerszámír',
Harmadikat egy szíp barna jányír',
Negyediket velle hálásájír' .

Ötödiket, hogy hű párom légyen.
Hatodikat, hogy nem hágy el éngem.
Hetediket arra tartogatom:
Jön a zsandár, borral megkínálom.

1 Az ellentétet fejezi ki a betyár és a csendőr lelki állapota közt.
2 Ezt a két sort így is dalolják:

Ki nem hiszi ám megporóbájja
Megrövidül ilete óráj a csendőr lelki

3.

Megtetszik, hogy ki a betyár...*Parlando Mm 88 =*

Meg - tet - szik, hogy ki a be - tyár,

Zsí - ros ing - be', ga - tyá - ba' jár.¹

Lám, az én ró - zsám nem be - tyár,

Fe - jár ing - be', ga - tyá - ba' jár.²

4.

Isten teremtette a betyárokat...*Tempo giusto Mm 92—100 =*

Is - ten te - rem - tet - te a be - tyá - ro - kat.

Av - val ál - dot - ta meg a jó gaz - dá - kat.³

1 Zsíros ing, gatyá ma is különleges öltözete a hortobágyi pásztornak. Vastag háziszőttesből készült. A gatyá a lábikrán alul ér. Használat közben bekenik zsírral. Ezért a féreg nem állja, másfelől a szél nem járja. Ezt a gatyát lekötik a csizmaszárhoz szíjjal. Soha sem mossák és mert zsíros, a test állja, a bőr puha, patyolatos alatta. A bojtárok télen is ebben járnak. Ma már ritka. Régen a betyár jellegzetes öltözete volt.

2 A számadó fehér gyolcs ing, gatyába járt. Ezt rendszeren mossák.

3 Nagy gazda, vagyonos ember. Anyagilag nagyon jól áll.

5.

Patkó Bandi nótája.²

Parlando Mm 84 =

Pedig ott is vagyok, ahún nem gondolják.
Híres paripámat mindenütt csudájják.
Bakony az én hazám, a sűrű rengeteg...
Kiből ha kijövök, szívem szinte beteg.

1 A nép érzi, hogy e sor értelmileg csonka, azért így énekli:

Mer' ha ez világon betyár fattyú nem vóna.

Hogy hosszabb két szótaggal, nem törődik vele.

2 Betyár ballada. A betyár elrabolja kedvesét. Ezt a balladát Patkó Bandi nótája néven ismerik.

Ha megsarkantyúzom, tíz határt átugrok,
Pandúrok kezibe, de sohase jutok.
Édes, kedves babám lehajtom fejemet,
Öledbe pihenni bánatos lelkemet.

Virassz itt felettem, míg itt szunnyadozom,
Hogyha bánatanának, kőccs fel szíp angyalom.
Ne aluggy ídesem, cseppet ibren legyél,
Messze az erdőben csörtet a falevél.

Csörtet a fegyver is, tégedet keresnek,
Meghalok te írted, hogyha majd elvisznek.
Ne félj kis angyalom, ülj fel a lovamra,
Úgy ügyelek te rád, amint jómagamra.

6.

Patkó Sándor nótája.

Tempo giusto Mm 88 = ♩

Ron-gyos csár-da,¹ két ó - da - lán aj - tó.

Pej - pa - ri - pán o - da - ug - rat Pat - kó.²

Pat-kó Sán-dor el - ső sza-va az vót:

Ki lá - tott mán egy lo - von hét pat-kót?

1 Többen így dalolják: „ragyás csárda.”

2 Patkó Sándor híres betyár volt a 60-70-es években az Alföldön.

Ki nem látott, jöjjék ki, majd láthat:
Nígyet hordoz e' gyönyörű állat;
Az ötödik magam igaz neve, 1
Kettő meg a csizsmámra van verve. 2

7.
Bogár Imre nótája.³

Tempo giusto Mm 84 =

Hej! Za - va - ros a Ti - sza.
Nem a - kar i - pad - ni.⁴
Az a hí - res Bo - gár Im - re
á - tal a - kar men - ni.

Hejh! Átal akar menni, lovat akar lopni, 5
Debreceni zödvásáron 6 elakarja adni.

1 E két sort így is éneklik:

Csárdásnének is aggya ki a szót:
Látott-i mán egy lovon hét patkót?

Ez mesterkélt, nem népies.

2 Ezt a sort így is éneklik:

- Az ötödik magam vagyok nem de...

Ezt már városi emberek alakították át.

3 Bogár Imre híres kinn álló betyár volt az Alföldön, vakmerőségét a nép dalokban énekli.

4 Ipadni = apadni.

5 Így is éneklik: Átal akar menni, tinókat hajtani. Mert a betyár nem lop, ő nem tolvaj.

6 Debrecenben vásárokra a csapatos marhák a város nyugati részén elterülő nyomáson pihentek meg és itt is kötöttek adást, vételt. Ezt zöldvásárnak nevezték.

Hejh! Elakarja adni, bundát akar venni,
Akibe az ű rózsáját bétuggya takarni.

Csaplárosnél hajja! van í vetett ágya?
Van vetett ágy, van szíp jány is, betyárok számára.

Hejh! Csaplárosné hajja! száz icce bort adna!
Megkínálom a vármegyét, hogy ne legyek rabja.

Hejh! Huncut a vármegye, nem iszik belőle.
Pedig szegín Bogár Imre mos' van a kezíbe. 2

Hejh! Huncut a vármegye, meg a szógabíró.
Kocsijába', hintójába jár a lopott csikó. 3

Hejh! Vidd el szellő, vidd el! széles Tisza habját!
Ne láthassa rózsám ladikom járását.

Mer' ha megismeri ladikom járását,
Mingyár' oda küdi a megye hajdúját. 4

Harangoznak díltre, féltizenkettőre,
Az a híres Bogár Imre megy a vesztőhelyre.

Harangoznak díltre, jó tizenkettőre.
Hóhér mondja: Bogár Imre ájjon fel a székre.

Fölállott a székre, föltekint az égre:
Jaj Istenem! sok rablásim most jutnak eszembe.

Hejh! Elsimult a Tisza, csak a habja maratt...
Meghótt szegín' Bogár Imre, csak a híre maratt. 5

1 Újabban korcsmárosnét énekelnek.

2 Ezt a sort így éneklik: Pedig szegín' Bogár Imre nem sajnájja túlle. Úgy érzem, hogy itt még egy sor hiányzik, de nem tudtam megtalálni.

3 Ez a sor arra enged következtetni, hogy régen némely közigazgatási férfiaknál is elfért a lopott jószág.

4 Sokszor az elhagyott kedves vezette a hatóságot a betyár nyomára.

5 Ezt tartom a legteljesebb balladának a híres betyár életéről.

8.

Fejír László lovat lopott . . .

Parlando rubato.

The musical score is written on four staves in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is simple and folk-like, with a rubato tempo. The lyrics are written below the notes.

Fe - jír Lász - ló lo - vat lo - pott,
 A fe - ke - te ha - lom a - latt.
 A fe - ke - te ha - lom a - latt
 Ver - tík rá a ne - ház va - sat.

Fejír Anna ezt megtudta,
 Mingyár' kocsiba fogata:
 Fogj bé kocsis jó hat lovat,
 Tüzes üveg hintójába.

Fordícs kocsis j ó hat lovat
 Horváth bíró udvarába.
 Horváth bíró, bíró uram,
 Adok néked tál aranyat!

Adok néked tál aranyat,
 Ereszd el az én bátyámat!
 Nem kell nekem tál aranyad,
 Hájjál véllem az íccaka.

Fejír László ídes bátyám!
 Még aszongya Horváth bíró:
 Hájjak véle az íccaka,
 Meg fog bátyám szabadulni.

Fejír Anna ídes hugom,
Ne hájj véllé az iccaka.
Szűz koronádat elveszi,
Éngem fel fog függeszteni.

Fejír Anna ezt nem hitte,
Velehált a bíró úrral.
Fejír Anna felíbrede
A nagy vasak csörgísíre.

Horváth bíró, bíró uram!
Most viszik az én bátyámat!
Nem a te bátyád viszik ott,
Ökröm láncái csörögnek.

Fejír Anna felvirrada,
Mingyár kocsiba fogata.
Fogj bé kocsis jó hat lovat,
Tüzes üveg hintajába!

Fordíccs kocsis jó hat lovat
A tömlöcnek ajtajába.
Fejír László ídes bátyám
Aluszol-í vagy meghóltál?

Ne keresd itt a bátyádat,
Zöld erdőbe, zöld mezőbe...
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Jegenyefa tetejibe...

Fordícs kocsis jó hat lovat
Zöld erdőbe, zöld mezőbe.
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Jegenyefa tetejibe.

Fordíccs kocsis jó hat lovat
Horváth bíró udvarára.
A szűzkoronám elvette,
A bátyám felfüggesztette.

Mosdó vized virré váljon!
Törülköződ lángot hánnyon!
A kenyered küvéváljon!
Késed szívednek ugorgyon!

9.

Megéhezik a vármegye lova . . .

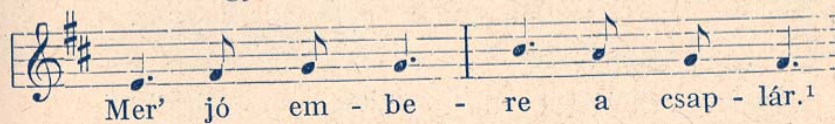
Tempo giusto Mm 84 = ♩

10.

Ingyen iszik bort a betyár . . .

Tempo giusto Mm 92 = ♩

¹ A pásztor hitelezője a csaplár, A pásztor becsületes, mindig megfizet becsületesen.

11.

Járásbíró, szógabíró, esendbiztos...*Parlando.*

12.

Betyár vagyok...*Tempo giusto Mm 92 =*

Be-tyár va-gyok, Csil-lag Ban-di a ne-vem.

Pu-ha á-gyat sen-ki se' vet én né-kem.

Er-dő mí-lyin mo-hos gyp a nyo - szo-lyám.

De - rík - aj - jam pu - ha pár - nám :

az én ked - ves kis ba - bám.

3.

Hej de bajos...*Parlando Mm = 72*

Hej! de ba - jos, ki - nek nincs í -

des any-nya. Nin-csen a - ki in-gem, ga-tyám

ki-mos-sa. (a) Mosd ki ba-bám in-gem, ga-tyám,

sé' haj fe - jír - re,

Hó-nap me-gyek a csend-biz - tos e - lí - be.¹

Aggyun Isten csembisztos ur jó napot.
 Aggyun Isten betyár fattyú, mi bajod?
 Nincsen nékem oly felette sehaj! nagy bajom,
 Egy kis jányír' a komám lűttem agyon.

Újj le fijam erre a ződ lócára;
 Elhúdom a bajodat nem sokára.
 Csembisztos úr nékem vót ellensígem.
 Ez a kisján' nem lehet felesígem.

14.

Kíkellík a Mátra...

Lúra csikós, lúra... dallamára.

Kíkellik a Mátra, 2 eső akar lenni,
 Keres a vármegye, beakar fogatni. 3
 Szilajon 4 hát szógám, nyergeld fel a Pirost,
 Hadd úsztatom átal a zavaros Marost.

1 A dalok metronom jelzéseinek negyedértékű hangjegye a dalok kezdő negyed, illetőleg összevonás által keletkezett negyedértékeinek idejét mutatja.

2 Közmondás: Ha a Mátra kékellik, eső lesz.

3 Megfogat.

4 Gyorsan, szaporán.

Megyek Vásárhelyre, 1 megnízem a pajtást,
Hogyha lovam fáratt, jól tudom nyergel mást,
Hogyha felnyergeli a fekete Keselyt,
Jöhet a vármegye, tudom, hogy el nem ejt.

Zavaros Maroson magam átal teszem,
Bánáti gulyásnál jó vacsorát eszem.
Egy harmadfű tinót 2 a kedvemír' levág,
Kiből az én fogam majd jóízű húst rág.

Egyél, igyál pajtás! E' lesz az áldomás.
Maj' hajtol te írte tudom jövőbe 3 mást.
Hajtok biz én pajtás, vagy harminc tehenet,
Kiír a mészáros ad bankót eleget.

Bánáti szigetbe' 4 nagy barlangok vagynak,
Akik odamennek, tudom ott maradnak.
Nekem is van benne harminchárom tinó,
Balszarvára sütvé, mind prédára való.

15.

Még azt mongyák a huncut irígyek...

Nembánom, hogy parasztnak születtem... dallamára.

Még azt mongyák a huncut irígyek,
Ihatok bort, mer' loptam eleget.
Ha loptam is, jó gazdájét loptam, 5
A szegínyét soha se bántottam.

- 1 Hódmezővásárhely.
- 2 Két évnél idősebb, harmadikba fordul.
- 3 Jövőre, jövő évben.
- 4 Bánsági mocsarakban.
- 5 Vagyonos ember.

16.

Esik eső, szíp csendesen csepereg...

Nóta: Csikós lesznek Hortobágyon.

Esik eső, szíp csendesen csepereg...
Csali Pista a csárdába' kesereg.
Fujja a szél gyócs ingít, gyócs gatyáját,
Más öleli Csali Pista babáját.

17.

Sós Pista a Kaponyába...

Nóta: Nem loptam én íletemben...

Hejh! Sós Pista a Kaponyába', 1
Komiszáros az Hármásba'. 2
Izent neki mennyik oda:
Nem fil tülle, hogy megfogja.

Hejh! íg a Cserepes 3 teteje;
Komiszáros lova benne.
Vírrel fordul fel a szeme,
Hogy ugorgyon ki belőle.

18.

Csütörtökön virradóra...

Nóta: Nem loptam én íletembe'

Csütörtökön virradóra
Tanáltam egy pej csikaura.
Addig, addig kerülgettem;
Míg fel nem kötőfikeztem.

- 1 Kaponya-csárda = Koponya-csárda a Margitta-pusztán.
2 Hármás, ez is csárda lehetett, de rég nyomtalanul elpusztult.
3 Cserepes-csárda, ez is elpusztult (a Hortobágypuszta északi részén).

Mikor osztán felfikeztem,
Debrecennek eresztettem.
Kírik a csikót bankójír':
Vagy hatvan bankó forintír'.

Ez a csikau nem eladó;
Nem csembiztos alá való.
Mer' ha erre pandur ülne,
Még a madár is rab lenne.

19.

A betyárnak a temploma a pince...

A betyárnak a temploma a pince,
Könyörgises könyvecskéje az icce,
A pap is ha beleun a könyvekbe,
Aszt kijáttya: hozzatok bort a két iccés üvegbe.

20.

Tisza partyán elaluttam...

Nóta: Nem loptam én életembe'

Tisza partyán elaluttam:
Jaj de szomorút álmottam.
Megálmottam azt az egyet:
Babám nem leszek a tized..

Mikor osztán felíbrettem,
Kilenc zsandár áll előttem.
Jaj Istenem mi' csinájjak?
Szalaggyak í vagy megájjak?

Ha szaladok fűbe lűnek...
Ha megállok megkötöznek.
Hát az urak mit akarnak?
Talán vasalni akarnak.

Nem akarunk megvasalni.
Szilaj csikót jöttünk venni.
Szilaj csikó nem eladó.
Nem is zsandár alá való.

Mer ha azon zsandár ülne:
Sok szegín' legín' rab lenne.

21.

A szegedi nagy stokházba'.

Nóta: Debrecennek van egy vize...

A szegedi nagy stokházba' 1
Barna Jóska be van zárva.
Ott fekszik az ajtójába',
Világos kík nyoszolyába'.

Viszik a lovam Gyulára,
Magamat vasba' utána.
Ne vigyenek olyan nagyon,
Úgy se soká leszek vason.

Megizentem a bírónak:
Ne örüljön rabságomnak.
Mert ha rabságomnak örül,
Nemsokára mellém kerül. 2

23.

Bíkís, Gyula, Szabolcs, Szatmár...

Bíkís, Gyula, Szabolcs, Szatmár...
Mindenfelől szorítanak már.
Elakarnának veszteni,
De az Isten nem engedi.

1 Fogház, börtön.

2 A bírót orgazdasággal vádolja és megfenyegeti, hogy rávall, ha ki nem szabadítja.

Ha az Isten megengedné,
Sok huncut megcselekedné.
De az Isten ne engedje,
Hogy sok huncut azt megtegye.

23.

Gyuri Bandi felnyergeli a lovát...

Gyuri Bandi felnyergeli a lovát,
Körüljárja a gulyások gulyáját.
Kiszakított harminchárom darabot. 2
Na csaplárok, tik is bóldoguljatok! 3

24.

Dobos Gábor húszesztendős korába'...

Nóta: Hortobágyon kivirúlt...

Dobos Gábor húsz esztendős korába'
Lovat lopott a karcagi vásárba'.
Lovat lopott mind a három deres vót.
Dobos Gábor jaj de híres betyár vót !

Dobos Gábor buj dosik az erdőbe,
A's se tuggya mikor ír ki belőle.
Nyárfá alá köti göndör pej lovát,
Csipke bokor alatt mulattya magát.

Dobos Gábort kilenc pandur kíséri.
Kis kalapját a balszemíre ráveti.
Nízz fel betyár a pandur szeme közzé,
Mos' kísírnek Szeged városa felé.

1 Gyuri Bandi híres szegény legény volt az Alföldön.

2 A harminc és harminchárom kedvelt szám a népnél.

3 A kinnlakó csaplár a szegény legény, betyár orgazdája volt. Az adott helyet a lopott jószágnak.
Sok meg is gazdagodott. De jaj volt, ha a betyárt becsapta.

25.

Ha még eccer születhetnék...

Nóta: Nem loptam én íletembe'...

Ha még eccer születhetnék
Ujra megint betyár lennék.
Betyár lennék a csárdába',
Betyár az Istenházába'.

26.

Vót egy csidmám vágott óru szegedi...

Nóta: Járásbíró, szógabíró.

Vót egy csidmám vágott áru szegedi,
Kis pej lovam kesely lábú túrkevi
Kevi 2 alatt fogtam fel egy pej lovat,
Mán hajnalra, más hajnalra rám is vertik a vasat.

27.

Teli a zsebem bankóval... 3

Nóta: Nem loptam én íletembe'...

Teli a zsebem bankóval,
Az istállómban lopott lúval.
Nyájamat hajtom vásárra,
Magam sétálok utánna.

1 Túrkeve.

2 Túrkeve.

3 Egy változatát így énekelték:

Teli erszényem bankóval,
Az istállómban lopott lúval,
Juhomat hajtyák vásárra:
Magam sétálok utánna.

28.

Kutyakaparászi csárda...

Nóta: Nem loptam én iletembe'...

Kutyakaparászi csárda 1
Pandurral van körül állva,
Hej Miklóci 2 mos' gyere ki!
Hét vármegye vár ideki.

Be is lüttek az ablakán;
Piros vire foly az arcán,
Zsebkendője, szeretője,
Talpig virrel lett mán túlle.

29.

Éngem hínak Fábián Pistának...

Éngem hínak Fábián Pistának,
Ki is állok huszonnigy zsandárnak.
Szalaggy zsandár jön Fábián Pista,
Jaj! de szípen peng a sarkantyúja.

33.

Mikor Isten a világot teremtette...

Nóta: Isten teremtette a betyárokat,

Mikor Isten a világot teremtette,
Legelébb is betyár fattyút tett bele.
E világon betyár fattyú nem vóna,
Huncut zsidó, kutya zsidó soha se bóldogulna.

1 Nem tudom hol volt ez a csárda. Minden bizonnyal Kutyakaparó, vagy Kutyakaparási csárda volt az igaz neve.

2 Valószínű Miklósi.

31.

Éngem hínak Fábían Pistának...

Éngem hínak Fábiján Pistának. 1
Engem hínak igazi betyárnak.
Vigyázz zsandár jön Fábiján Pista:
Jaj beh szípen peng a sarkantyúja.

32.

Nem loptam ép íletembe'...

Nóta: Nem loptam ép íletembe'...

Nem loptam én íletembe'
Csak egy csikót Debrecenbe.'
Azt se tudtam hejh eladni.
Rajtakapott Barcza Dani. 2

33.

Amoda van hat pej csikó magába...

Amoda van hat pej csikó magába',
Mind a hatnak rézbíkába a lába.
Eredj rózsám fordítsd vissza a csikót,
Hadd vegyem le a lábárúl a béklyót.

Ha leveszem a lábárúl a béklyót,
Hát azután hová vigyem a csikót?
Majd elviszem amerre a nap lejár,
Arra tudom a gazdája soh' se' jár.

Ídes anyám szült éngem a világra,
Szülésiírt a jó Isten megálgya.
Szülésiírt a jó Isten megálgya:
Ha tartok is szíp szeretőt, nem bánja.

1 Fábían Pista híres betyár volt a 80-as években.

2 Barcza Dani rettegett csendbiztos volt a 80-as években Debrecenben.

34.

Hortobágyi hármás határ...

Nóta: Debrecennek van egy, vize.

Hortobágyi hármás határ,
Irted lettem babám betyár.
Viselem a betyár nevet,
Szenvedek írte eleget.

35.

Teremtiskor aszonta a jó Isten...

Teremtiskor aszonta a jó Isten:
Hogya földön betyárgyerek 1 is legyen.
Ha a földön betyárfattyú nem vaúna,
A jó gazda 2 imátkozni se tudna.

36.

Nem is, betyár, ki gyalog jár...

Nem is betyár, ki gyalog jár,
Ki bodor paripán nem jár. 3

37.

Hatvan csikó, hatvan tinó mind páros...

Nóta: Hortobágyon kivirúlt.

Hatvan csikó, hatvan tinó mind páros,
Bort ide hát nagyiványi csapláros!
Zsebembe' van az ára, kifizetem,
Még az éjjel a jányát meg elveszem.

1 Betyárfattyú, betyárgyerek becéző név.

2 Jómódú, vagyonos gazdaember. Ezt a sort így is dalolják: jó gazda sohase imátkozna!

3 E töredék mutatja, hogy a betyár gyalog nem jár.

38.

Aki felül a lovára...

Nóta: Nem loptam én iletembe'.

Aki felül a lovára,
Vessen keresztet magára,
Mer' nem tudja mék órába
Botlik meg a lova lába.

39.

Amoda íg egy piros tűz magába...

Amoda íg egy piros tűz magába',
Mellette van nígy szíp csikó magába'.
Gyere pajtás, fogd meg azt a nígy csikót,
Hadd vegyem le a láb árul a bikót.¹

Ha levesszük a láb árul a bikót,
Hát azután hová visszük a csikót.
Majd elvisszük amerre a Nap lejár, ²
Arra tudom a gazdája soh' se jár.

41.

Hortobágyi csárda ajtója...

Hortobágyi csárda ajtója:
Csendőrrel. van körülállva.
Azír' van a' körülállva,
Betyár iszik a csárdába.

1 A tolvaj akármilyen békót le tud a ló lábáról venni. Azt tartották, hogy a betyár vas fűvet (Verbena officinalis) tart tenyerébe és ez oldja fel a békót.

2 A tolvajok a Hortobágyról a lopott jószágot a Tiszán át hajtották nyugat felé.

3 Egy változata: Majd elvigyük, amerre az ég szőke.

Iszik a betyár a csapon, l
Sír a kisjány az ablakon.
Ne sírj kisjány olyan nagyon,
Nem ütik a betyárt agyon.

42.

Jaj Istenem hová legyek?

Nóta: Nem loptam én íletembe’.

Jaj Istenem, hová legyek?
Idegeny földre hogy mennyek?
Idegeny föld határába,
Bujdosok, mint szegíny árva.

43.

Betyár vagyok, még az apám se vót más...

Nóta: Csikós vagyok Hortobágyon...

Betyár vagyok, még az apám se vót más,
A vállamon ostor fityeg, karikás.
Rézsarkantyúm lovam víknyába vágom,
Repül velem, mint, szél a rónaságon.

44.

Kár így tenni, kár így bánni...

Nóta: Nem loptam én íletembe’.

Kár így tenni, kár így bánni...
Kár a szegínnyel így bánni...
Ki hogy szokott véllem bánni,
Úgy szoktam vissza szógálni. 2

1 A virtuskodás egy módja, mikor a borivó a csap alá fekszik és úgy iszik. .

2 A szegény legény lelkének spontán megnyilatkozása ez a nóta. Sokszor ok nélkül üldözték őket és ha gyilkoltak, bosszút álltak, az igazságtalan bánásmód eredménye volt.

45.

A deszkási kidült, bedült csárdába...

A deszkási kidült, bedült csárdába',
Nagyot iszik Dobos Gábor¹ buvába'
Hóka lova ² a pitarba³ kikötve,
Ezer pengő a fejére kitűzve.

46.

Csárdába tanált meg a komiszáros...

Csárdába tanált meg a komiszáros,
Megkötözött, mint barmot a mészáros.
Kírem szípen komiszáros uramat,
Bocsássa el az én gyenge karomat.

Majd hajtok még az úrnak egy tehenet,
Eszkendőre még jó fiat is nevelhet.
Hajtok birkát, selyem, szőrűt az úrnak,
Bocsássa el az én gyenge karomat!

48.

Felkötöm a rézsarkantyúm taréjját...

Nótája közismert.

Felkötöm a rézsarkantyúm taréjját...
Bérugom a csembiztos 4 úr ajtóját.
Csembiztos úr ne verje rám a vasat,
Gyenge az én babám szíve meghasad.

1 Dobos Gábor híres kinnálló betyár az 1880-as években.

2 Hóka ló fején fehér folt van.

3 Pitar a népies lakásnak konyhája, előszobája. A nép konyhának csak azt nevezi, ahol főz (vaskonyha).

4 Csendbiztos.

49.

A halápi erdőbe van egy csárda...

A halápi erdőbe 1 van egy csárda,
Abba mulat Szabó Lajos buvába'.
Búsan hajtya könnyökire a fejit,
Szánnya-bánnya elkövetett nagy bűnít.

Kocsmárosné bort ide az angyalát!
Hadd felejtssem szívem nehéz bánatát.
Gyilkos vagyok, vir piroslik kezemen,
De meg is vert éngemet az Úr Isten!

50.

Vaut egy lovam, ha magam rávetettem...

Vaut egy lovam, ha magam rávetettem,
Száz mífődet maradt a szél megettem.
Debreceni nagyvásárkor elattam:
Aldomáskor, áldomáskor csakhoggy meg nem sirattam.

De nem bánom, babámnál van az ára,
Neki attam kendőre, pántlikára.
Ne sugorgasd azt a bankót jó lílek:
Ad még nékem, ád még nékem a jó Isten ha ílek.

51.

Pápainé nótája. 2

Hejh de szíles, hejh de szíles ez az út,
Améken, a kilenc betyár elindult.
Améken a kilenc betyár elindult,
Pápainé udvarára befordult.

1 Debrecen város egyik erdősége.

2 Ez a nóta nem népi. Valószínű valami vándorköltő csinálta. Dallama nagyon bús, de egy nagyon öreg ember olyan rosszul dalolta, hogy a fonográf nem tudta felvenni.

Pápainé aggyon Isten jóestét!
Aggyon Isten. magának is szerencsét.
Pápainé ne kívánnyon szerencsét...
Még az íjj el szíve körül jár a kés.

Pápainé leszalatt a pincébe,
Hozza a bort az aranyos iccébe.
Pápainé nem kell nekem a bora,
Csak az íletit tegye a markomba.

Pápainé kiszalatt a kis ker'be,
Feltekint a csillagos magos égre.
Csillagos ég vigyél fel a kik égbe,
Ne eressz a kilenc betyár kezíbe.

Nesze Kati, fogd meg ezt a szál gyertyát,
Hadd vágjam el az idesanyád nyakát. 1
De Katinak gyászba borult a szíve,
Mer' mán akkor bokáig járt a vírbe'.

Este kísőn kilencet üt az óra,
Most érkezett Pápainé kocsisa.
Megírkezett Pápainé kocsisa,
Kaput, ajtót sarkig nyitva tanálta.

Jaj Istenem, nem jól van itt a dolog,
Kaput, ajtót sarkig nyitva tanálok.
Be is megyen a hetedik szobába, 2
Ott tanálja Pápainét meghalva.

Ott tanálja harmad-negyed magával;
Az ű kedves négy eladó jányával.

1 A betyárok legnagyobb kegyetlensége volt, hogy a gyilkosságot saját hozzátartozók szeme előtt hajtották végre.

2 Kilenc betyár, hét szoba: e számok sokat előfordulnak a népdalokban.

Jaj de szípen szól a harang Egerbe'.
Pápainét viszik a temetőbe.
Viszik, viszik harmad-negyed magával,
Az ú kedves négy eladó jányával.

1.

Hallottad í hírít Beregvármegyének

Nóta: Lúra csikós, lúra, elszalatt a mínes.

Hallottad í hírít Beregvármegyének,
Annak az átkozott Munkács tömlöcinek?
Hallottam, hallottam ott voltam egy idén,
Azt hittem egy órát, hogy ezer esztendő.

Nincs keserűbb kenyír, mint a szegín' rabé,
Könnyhullásaival hámozgattya szegín'.
Kerüld el hát pajtás a vármegye kezít,
Hogy meg ne kóstojjad keserű kenyérít.

Tesvírek, rokonok, de hűtlenek vattok,
Rabi sorsaimba meg se látogattok.
Kifogok még menni, nem fogok rab lenni,
Tesvirekhűsígít visszafogom adni. l

l Ezt a két utolsó sort így is dalolják :

Ki fogok még menni, nem fogok meghalni,
Tesvírek hűsígít megfogom szógálni.

Ez fenyegetés: rendesen megbosszulta e részvétlenséget.

2.

Szegín' Barna Péter hún eszik vacsorát.

Lúra csikós, lúra, elszalatt a mínes: dallamára.

Szegín' Barna Péter hún eszik vacsorát?
Egy kis erdőszílen süti a szalonnát.

Szegín' Barna Péter de sok lovat lopott,
Románné két jánya ahbúl ruházkodott.

Szegín' Barna Pétert két csendőr kíséri,
Románné két jánya az ablakon nízi.

Szegín' Barna Pétert két csendőr vallattya,
Románné két jánya az ajtón hallgattya.

Óh te híres dáma! ne hallgass engemet,
Hisz ti vígettetek szenvedem ezeket.

A kállai 1 urak huszonnígyen vannak,
Jaj de sokat szenved, akit ott befognak.

Huszonnígyen vannak, minnyájan vallatnak,
Jaj de sokat szenved, akit ott befognak.

Az egyik asz' mongya, fel kék akasztani,
A másik asz' mongya, nem kéne bántani.

A huszonnegyedik, ki nevem írja,
Mellette egy dáma, ki nevem diktálja.

Óh te híres dáma, ne diktáld nevemet,
Hiszen te íretted szenvedek eleget.

1 Nagykállóban igen súlyos börtön volt.

3.

Sárga vagyok, mint a cserelevele...

Sárga vagyok, mint a cserelevele, 1
Még sárgított a vármegye kenyere. 2
Hiszen; egy font kenyír, meszely ítel egy napra,
Ne csudálkozz, hogy elvagyok sárgulva.

Négyen vagyunk egy kamarába zárva,
Hallgattyuk az óra ütést sorjába.
Minden óra fertályonkint unalom;
Igy hervad el. gyenge ifjúságom.

Kívül vagyok a vármegye kapuján,
Nem parancsol se őrmester, se káplár.
Szabad ítem nem cserélem azokkal,
Azokkal az eléhezett rabokkal.

4.

Bujdosó számadó nótája.

Setít a tömlöcöm vasrostíly ablakán,
Gyere kedves rózsám nyúcsd be karod hozzám
Gyere kedves rózsám nyúcsd be karod hozzám.

Bényútom csendesen, megfogod szívesen,
Jaj beh nehéz nékem nálad nélkül ílnem;
Jaj beh nehéz nékem nálad nélkül ílnem.

Gyere hát Violám, csókold meg az orcám.
Csak eccer azt írném, szívem elcserélném.
Csak eccer azt írném, szívem elcserélném.

1 Cserelevél = az őszi sárgalevél lehull a földre. Csere = növendék tölgyerdő.

2 A vármegye a rabokkal régen nagyon embertelenül bánt, ezért örök átok kísérte.

Amerre én járok, még a fák is sírnak,
Megsárgult levelek a földre le hullnak.
A szálló madarak búsan siratgatnak.

Hújjatok levelek, rejcsetek el engem,
Mer' az én kedvesem mást szeret, nem engem.
Mer' az én kedvesem mást szeret, nem engem.

Siratom magamat, eltelt napjaimat,
Bízom Istenre dőlgomat, eligazította sorsomat,
Bízom Istenre dőlgomat, eligazította sorsomat.

5.

Maga János nótája... 1

Nóta: Járásbíró, szógabíró...

Kutya világ mikor írem vígedet,
De megúntam benned az íletemet!
De soha se vau benned egy szíp napom,
Így hát rózsám, kedves rózsám ez a világ unalom.

Gyászbaborult a sárgaház 2 udvara,
Fogoly madár vagyok rózsám bezárva.
Arra kérem Császy Gyula 3 uramat:
Eressze ki ezt a fogoly madarat.

Jancsi fijam, Jancsi fijam nem lehet,
Tegnap kaptam Debrecenbűl levelet.
Ki kell néked a rabságot tőteni,
Agárdijír' nígy esztendőt szenvedni.

Farkas Mári tedd le azt a gyászruhát,
Vedd rád azt a sárga pikét rokolyát. 4
Így se szeretted az urad íltibe',
Még őrültél, gyönyörködtél a halál esetibe?

1 Maga János nyájjuhász az 1870-es években elszerette Agárdi juhász feleségét és az asszonyért agyonütötte Agárdi juhászt.

2 Sárgaház = fogház, többször csak így fordul elő a rabnótákban. .

3 Császy Gyula bíró Hajdúszoboszlón,

4 Ünneplő ruha.

6.

Debreceni tömlöc vasas kapuja...

Debreceni tömlöc vasas kapuja,
Vasrostílyal van az ajtó bezárva.
Vasas ajtó hújjon le rúllad a zár:
Leszek én még valaha szabad madár!

Magam vagyok egy karámba zárva.
Hallgatom az óraütést sorjába.
Még a' sincsen kihe' szójjak, beszíjlek:
Olyan vagyok, mint egy nima, csak nizek.

7.

A nagykállói vár kútból van kirakva.

A nagykállói vár kútból van kirakva...
De sok ídesanya körül siratgattya.
Ne sírj ídesanyám így kell annak lenni,
Igaz baráccsáig' sokat kell szenvedni.¹

¹ Ezt a sort így is dalolják: Igaz baráccsáig' halált kell szenvedni.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
A Hortobágy-puszta fogalma	5
A hortobágyi pásztorkodás a legrégebb	6
A hortobágyi nóták gyűjtése	9
A hortobágyi nóták rendezése	11
A Hortobágy pusztá dalmokai	14
A hortobágyi népdalok és a népies költészet	15
A nóták hangulata	18
A nótagyűjtemény zenei sajátosságai	19
Az egyes dallamok magyarázatai	22
I. Pásztor nóták	27
II. Pásztor történetek	69
III. Betyár nóták	111
IV. Rab nóták	142

A nóták betűsoros mutatója.

I. Hortobágyi nóták.

A búzába a disztó, csak a füle láccik	43
A csikósok, a gulyások	44
A daru meg a vadlúd kijáttya	67
A Fekete Sas előtt áll a juhóm	40
A juhásznő pendeje	60
A kondásnak zsiros inge	45
Aki kondás akar lenni	33
Akkor fogd meg a disztót	43
A minap a Kadarcs mellett	28
Amoda jön egy sárga háts paripa	42
Angyalházi hármás határ	65
Az én ídes, kedves apám fakó lovának	50
Azír hogy én	56
Bankó, bankó	57
Bújdosik a disztó	63
Bort iszik az útonjáró	32
Bújdosik az árva madár	30
Csaplárosné! de fejír a kebele	65
Csaplárosné, ennye, ennye.	62

	Oldal
Csaplárosné jár í erre zsandár	63
Debrecennek van egy vize	28
Deres a fű kispely lovam ne egyél.	67
Dúr a disztó, mer' az óra karimás.	61
Elszaladt az ökröm : a Bodor, a Virág	62
Esik az eső, fú a szél	51
Esik eső, esik, a lovam kinn ázik	59
Esik eső csendes eső csepereg	68
És' az eső, fú a szél	49
És' a hideg eső rakáson a gulya.	59
Esik a hó, meg az eső	30
Esteledik, alkonyodik	46
Ezen a setít íccakán	30
Én vagyok a hortobágyi gulyás	67
Falkám szíln elaluttam	31
Fekete a csapszék vége	33
Fekete bárán' nem tarka	30
Forrás-kútnál áll a mínes	34
Füstöt lökött a Citrahát	29
Gyócs az ingem	61
Ha felülök fakó számár hátára	57
Hajtyák a bírgenyt vásárra	38
Ha kiverem Virágökröm a fűre	68
Hatvan csikó, hatvan tinó mind páros	40
Ha megdöglik a gulyámbúl egy marha	51
Hatvan disztó nem nagy falka	33
Hat szíp örüm kopár tallón legelisz	66
Három örű nem nagy falka	29
Honnat szántom a földemet	34
Hortobágyi barna kisjány vagyok én	64
Hortobágyi gulyaállás	32
Hortobágyi csárda előtt a nyájam	58
Hortobágyi híd alatt	64
Hortobágynál juhászbojtár vagyok én	41
Hortobágynál juhászlegín' vagyok én	40
Hortobágyon kivirult az ibolya	39
Hortobágyi pusztában lakom én	64
Hortobágyi pusztán legel a nyájam	65
Húzd rá te cigány	55
Hortobágyi pusztán sokat jártam	53
Hortobágynak vize szőke	32
Ídesanyám is vót nékem	52
Igyál betyár, múlik a nyár !	31
Imitt, amott az alföldi csárdába	66
Itthun van i a kanász ?	44
Jaj, beh szípen esik az eső	53
Jaj, de nagyon beteg az én galambom	58
Juhász vagyok vígan őrzöm nyájamat	56

	Oldal
Jön a zápor, fut a mínes előle	60
Karcag alatt van egy kis fejr ház	48
Keserű a borostyánfa levele	48
Két bírgének mi az ára	34
Kihajtom a bírkám a vásárra	67
Kík ibolya búnak hajtya a fejit	41
Kimegyek a temetőbe	61
Kiskalapom jaj de nagyon virágos.	42
Kis pely lovam csárda előtt.	32
Kis pely lovam lassan vigyél ne nagyon	58
Kisújszállás Kenderessel határos	39
Kiszáradt a tóbúl mind a sár, mind a víz	37
Kocsmárosné gyúccs világot	60
Kocsmárosné jó estét, jó estét.	63
Leszakadt a cifraszűröm kötője	63
Mán ezután csikósbojtár leszek én	41
Megbotlott a fakó szamaram lába	50
Megismerni a díjófát ágárul	40
Megismerni a kondást	42
Meguntam ezt a gazdát szógálni	65
Még asz' mongyák a huncut irígyek	56
Minden felé kerek az égajja	57
Mit ír a hosszú pipaszár ?	35
Ne haraguggy felesígem ha látod	66
Nem jár erre postakocsi, se' levél	47
Nem kell nekem heveder lekötő	59
Nem tom mi baja lehet a rózsámnak	47
Nem vót a nyáron sok eső	31
Nincs szegínyebb a szegínynél	55
Óh, te zsiros Kánahán, Hortobágy mejjike	27
Sajó kutyám, jaj de milyen aluszol	68
Szól a harang, téregetik a nyáját	57
Szegín' legín' vagyok én	62
Szíles a Hortobágy vize.	29
Tökhalomnál van az ócsó gomolya.	36
Tűzre teszem a kanászt.	44
Uccu jányok szánnyatok meg	29
Új a csizsmám.	54
Válogatom a jóvát az ökörnek	60
Vót egy csidmám vágott órú szegedi.	58
Vót egy lovam egy szíjhátú fakó	56

II. Pásztortörténetek.

Az Ercsi gulyája maratt árvaságra.	106
Az én csizsmám csikorgós	108
Az Hortobágy félódalán	104
Be van az én szűröm ujja kötve	98

	Oldal
Csáti bíró lánya	94
Csikós vagyok Hortobágyon, nem gulyás	80
Elveszett az ökröm füredi erdőbe'	107
Endre báró	92
Ez a fejős juhászok nótája	82
Fija vagyok az apámnak	83
Gulyás vagyok, gulyásnak születtem	108
Hortobágyi gulyáslegín'	88
Hortobágyi pusztán fú a szél	96
Hortobágyi szilaj gulyás vagyok én	107
Juhász legín', szegény juhász legín'	91
Leígett a hortobágyi hodály	89
Letörött a kútam gémje	103
Lúra csikós, lúra! elszalatt a mínes	69
Megöltek egy kocsist	84
Mihály-nap után az üdő	102
Mikor a juhász bort iszik	99
Nem akar a vezérörüm legelni	72
Nem bánom, hogy parasztnak születtem	73
Nem csak az a gazda	105
Ősz az idő, Mihály napja közeledik	105
Pipa összeveszett a gazdájával	90
Pusztá, pusztá, hortobágyi pusztá	95
Szántani kék, tavasz vagyom	109
Szípen legel a báróné gulyája	110

III. Betyárnóták.

A betyárnak a temploma a pince	129
A deszkási kidúlt, bedúlt csárdába	138
A halápi erdőbe van egy csárda	139
Aki felül a lovára	136
Amoda íg egy piros tűz magába	136
Amoda van hat pej csikó magába	134
A szegedi nagy storkházba'	130
Betyár vagyok, még az apám se vót más	137
Betyár vagyok, Csillag Bandi a nevem	125
Bíkis, Gyula, Szabolcs, Szatmár	130
Bogár Imre nótája	119
Csárdába tanált meg a komiszáros	138
Csütörtökön virradóra	128
Dobos Gábor húsz esztendő korába'	131
Éngem hínak Fábián Pistának	133
Éngem hínak Fábiján Pistának	134
Esik eső, szíp csendesen csepereg	128
Fejír László lovat lopott...	121
Felkötöm a rézsarkantyúm taréjját	138
Gyuri Bandi felnyergeli a lovat	131

	Oldal
Ha még eccer születhetnék	132
Hatvan csikó, hatvan tinó mind páros	135
Hej de bajos	125
Hortobágyi csárda ajtója	136
Hortobágyi hármas határ	135
Ingyen iszik bort a betyár	123
Isten teremtette a betyárokat	116
Jaj Istenem, hová legyek ?	137
Járásbíró, szógabíró, csendbiztos	124
Kár így tenni, kár így bánni	137
Kíkellik a Mátra	126
Kutyakaparászi csárda	133
Megéhezik a vármegye lova	123
Megtetszik, hogy ki a betyár	116
Még azt mongyák a huncut irigyek	127
Mikor Isten a világot teremtette	133
Nem is betyár, ki gyalog jár	135
Nem loptam én íletembe	134
Nem loptam én íletembe'	111
Nem messzi van ide Kismargita	114
Patkó Bandi nótája	117
Patkó Sándor nótája	118
Pápainé nótája	139
Sós Pista a Kaponyába'	128
Teli a zsebem bankóval	132
Teremtískor aszonta a jó Isten	135
Tisza partyán elaluttam	129
Vaut egy lovam, ha magam rávetettem	139
Vót egy csidmám vágott órú, szegedi	132

IV. Rabnóták.

A nagykállói vár kútból van kirakva	146
Bujdosó számadó nótája	144
Debreceni tömlöc vasas kapuja	146
Hallottad í hírit Bereg vármegyének	142
Maga János nótája	145
Sárga vagyok, mint a csere levele	144
Szegín' Barna Péter hún eszik vacsorát ?	143

